

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЗАВАЛЬНЮК Інна Яківна

УДК 811.161.2:[81'38+81'367]:070.41"20"

**СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ
ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: СТРУКТУРА ТА ПРАГМАСТИЛИСТИЧНІ ФУНКЦІЇ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2010

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі стилістики й культури мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Городенська Катерина Григорівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу граматики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Степаненко Микола Іванович,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
ректор, завідувач кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор
Плющ Марія Яківна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри української мови;

доктор філологічних наук, доцент
Скаб Марія Василівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри історії та культури
української мови.

Захист відбудеться “23” березня 2010 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.173.01 Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні та Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розіслано “22” лютого 2010 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук

В.М. Фурса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Другу половину ХХ – початок ХХІ ст. характеризує стрімке зростання масової комунікації і нових інформаційних технологій. Динамічний розвиток традиційних засобів масової інформації – друкованих видань, радіо, телебачення, а також поширення Інтернету спричинили створення єдиного інформаційного простору, особливого віртуального середовища як сукупності медійних потоків. Усе це відбилося на процесах вживання слів, реченневих структур та характері мовних змін. Основний обсяг використання мови сьогодні припадає на сферу масової комунікації.

Мова засобів масової інформації постійно привертала увагу лінгвістів. Першою спробою її комплексного вивчення була праця М.А. Жовтобрюха „Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)“. У колективних монографіях „Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови“, „Мова сучасної масово-політичної інформації“, „Взаємодія художнього і публіцистичного стилів“ простежено особливості розвитку функціональних стилів, їхньої взаємодії, співвідношення загальномовних і специфічних засобів у мові масової інформації другої половини ХХ ст. Лексичні та словотвірні процеси в мові українських газет кінця ХХ ст. проаналізовано в дисертаційних роботах О.А. Сербенської та О.А. Стишова.

Синтаксис мови українських газет досліджено фрагментарно. Найповніше описані фігури експресивного синтаксису, передусім явища парцеляції (С.М. Марич, Л.І. Конюхова, Н.А. Конопленко, Н.М. Івкова). Проаналізовано також синтаксичну структуру речень в інформаційних газетних текстах кінця ХХ ст. (М.С. Ковальчук), інфраструктуру речень публіцистичного стилю (В.І. Грицина), явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики (В.В. Богатько).

У російському мовознавстві різним аспектам функціонування газетної мови, її жанровій диференціації присвячені праці В.Г. Костомарова, А.В. Швець, Г.М. Васильєвої, В.М. Вакурова, І.П. Лисакової, К.І. Білінського, В.І. Конькова, О.М. Лазуткіної, дисертації Г.Г. Хаблак, О.В. Какоріної, О.І. Соколової та ін. Останнім часом з'явилися збірники наукових праць „Язык современной публицистики“ і „Язык и стиль современных средств массовой информации“, у яких визначені особливості функціонування мови засобів масової інформації, зумовлені соціальною динамікою. В україністиці таких праць наразі немає, хоч українська газетна мова останніх десятиріч також зазнала змін під впливом суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних та інших чинників.

Сучасні українські газетні контексти вирізняє особливе комунікативно-прагматичне спрямування, яке виявляється в тому, щоб у процесі подання змістово-фактологічної інформації не так інформувати, як впливати на читацьку аудиторію через переконання, навіювання, емоційне „втягування“. Для мови української преси першого десятиріччя ХХІ ст. характерна рухливість і мінливість її системи, оскільки вона відбиває всі процеси, які заторкують на певному етапі національну мову

загалом. Це передусім поширення розмовної стихії, поглиблення явищ експресії та оцінності, посилення впливу особистісного чинника тощо.

Більш прагматично зорієнтованою стає сьогодні і лінгвістична наука. Зміна її наукової парадигми, повернення до людини актуалізують комплекси нових підходів до осмислення мови, яку сьогодні інтерпретують як національно-культурний феномен. В епіцентрі уваги перебуває комунікативна роль мови, функціональні можливості її одиниць, зв'язки з ментальністю народу, виявлення в мові найрізноманітніших інтенцій суб'єкта мовлення.

Перебудова синтаксичного ладу мови української преси початку ХХІ ст. виражена в процесах активізації синтаксичних одиниць, інтонаційно-семантичного розчленування цілісних повідомлень, використанні іманентних сполучних засобів у складних реченнях, що істотно впливає на комунікативну ефективність повідомлень, увиразнюючи їхню впливову потужність як основну ознаку медійних жанрів. Проте цей аспект залишається практично не вивченим, що спричинено величезною складністю аналізу синтаксичного рівня мови, добору фактичного матеріалу, потребою залучення комплексу методів для отримання об'єктивних результатів. Досі немає й цілісного опису всього корпусу синтаксичних одиниць, уживаних у мові української преси.

Актуальність пропонованої дисертаційної праці зумовлена відсутністю повного системного опису мови українських газет з погляду їхньої внутрішньої функціонально-жанрової диференціації. Немає і спеціальних праць, присвячених дослідженню стилістичної та комунікативно-прагматичної специфіки синтаксичних структур, уживаних у мові української преси початку ХХІ ст. На розв'язання цього комплексу проблем, а також багатьох інших спрямоване наше дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація репрезентує один із напрямів комплексного дослідження „Стилістика мовних одиниць (науковий і методичний аспекти)“ кафедри стилістики й культури мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вона пов'язана також з плановою темою „Структура граматичних категорій української мови“, над якою працюють співробітники відділу граматики Інституту української мови НАН України (НДР № 0105U003941). Тему дисертації затвердила наукова координаційна рада „Українська мова“ Інституту української мови НАН України (протокол № 31 від 11 квітня 2006 р.).

Мета дослідження – здійснити комплексний функціонально-семантичний аналіз синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст., установити співвідношення попередніх і нових тенденцій у їхньому використанні, простежити прагматистичні функції та специфіку оновлення їхньої структури. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- 1) репрезентувати українську пресу початку ХХІ ст. як оновлений соціокультурний феномен на тлі соціальної динаміки;
- 2) запропонувати нову класифікацію газетних жанрів, зважаючи на їхню динаміку й оновлену актуалізацію диференційних ознак;
- 3) простежити функціональні зміни в українській пресі означеного періоду та їхню проекцію на стилістичні ресурси синтаксису;

4) виокремити загальноновживані та закріплені за газетними жанрами синтаксичні конструкції, умотивувати специфіку цієї спеціалізації;

5) указати на структурно-стилістичні особливості й оновлені значеннєві навантаження найтипівіших синтаксичних одиниць мови сучасних українських газет, спричинені суб'єктивними інтенціями мовця, жанровим різновидом публікації та потребами суспільної комунікації;

6) окреслити нові явища у функціонуванні найуживаніших одиниць синтаксису;

7) диференціювати усталені та нові тенденції функціонально-стилістичної репрезентації досліджуваних структур у мові українських газет першого десятиріччя ХХІ ст. порівняно з радянським періодом розвитку преси;

8) визначити основні стилістичні функції синтаксичних одиниць у газетному контексті, ураховуючи динаміку мовних норм і тенденцій суспільного життя;

9) вирізнити особливості комунікативного призначення, прагматичні потенції та реалізації синтаксичних одиниць у різножанрових газетних текстах;

10) схарактеризувати лінгвальні та позалінгвальні чинники, що впливають на використання синтаксичних структур у мові української преси початку ХХІ ст.;

11) простежити взаємодію засобів публіцистичного, розмовного та (рідше) художнього стилів сучасної української літературної мови.

Об'єктом дослідження є прості (двоскладні й односкладні) та складні сполучникові речення, а також сегментовані (парцельовані й приєднувальні) конструкції, актуалізовані в мові сучасної української преси під впливом динаміки мовних змін і суспільних процесів.

Предметом дослідження є встановлення стилістичних та комунікативно-прагматичних виявів синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст. на тлі попередніх тенденцій їхнього функціонування.

Матеріалом для дослідження слугувала картотека простих двоскладних, односкладних та простих ускладнених речень, складнопідрядних і складносурядних конструкцій, парцельованих та приєднувальних синтаксичних структур, що налічує близько 20 тисяч одиниць, дібраних з текстів української преси 2001 – 2009 рр. різного підпорядкування („Вечірній Київ“, „Голос України“, „Дзеркало тижня“, „Культура і життя“, „Україна молода“, „Урядовий кур'єр“, „Високий замок“, „Вінниччина“, „Вінницькі відомості“ та ін.).

Основними **методами** дослідження були *описовий* і *метод спостереження*, якими послуговувалися для диференціації всіх структурно-семантичних різновидів синтаксичних одиниць. Окрім них, на різних етапах використано також методи *функціонального аналізу* (для визначення стилістичного навантаження синтаксичних одиниць), *компонентного* (для зіставлення деяких базових і похідних синтаксичних побудов) та *трансформаційного аналізу* (для перетворення деяких синтаксичних конструкцій, що уможливило диференціацію активних та рідковживаних їхніх компонентів (сполучників, сполучних слів, відокремлених предикативних частин тощо) і за потреби – *метод кількісних підрахунків*).

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві цілісно досліджено стилістику та прагматику

синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст.; схарактеризовано функціональні зміни в українських газетах означеного періоду та їхній вплив на стилістичні ресурси синтаксису; розмежовано загальножанрові й закріплені за деякими жанрами синтаксичні одиниці; визначено співвідношення попередніх і нових тенденції у функціонуванні простих та складних синтаксичних конструкцій, а також специфічних синтаксичних явищ (парцеляції, приєднування); репрезентовано складне речення як засіб стилістичного оновлення сучасного українського газетного контексту; з'ясовано стилістичні й комунікативно-прагматичні функції найуживаніших синтаксичних одиниць у газетному тексті; запропоновано оновлену типологію газетних жанрів; обґрунтовано залежність вибору й структурування синтаксичних одиниць від жанрової диференціації сучасних українських газетних публікацій та комунікативно-прагматичних потреб.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в тому, що воно подає нові відомості та узагальнення про функціонування синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст., що збагачує граматичну стилістику. Комплексний аналіз синтаксичних одиниць сприяє поглибленню теорії синтаксису та стилістики української літературної мови, а запропонована методологія дослідження синтаксичних процесів на основі прагматичної концепції слугуватиме підґрунтям для подальших граматичних і стилістичних студій, а також для типологічних досліджень динамічних процесів у мові сучасної української преси.

Практична цінність одержаних результатів та основних ідей дисертаційної праці полягає в тому, що вони можуть бути використані для створення нових наукових праць про розвиток мови української преси в умовах світової динаміки, теоретичних курсів із синтаксису та стилістики української літературної мови.

Матеріали роботи прислужаться у викладанні синтаксису, стилістики, культури мови, комунікативної лінгвістики, у читанні спецкурсів зі стилістичного синтаксису та дисциплін журналістського фаху, для написання підручників і посібників.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на спільному засіданні відділів граматики, стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України та кафедри стилістики й культури мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Основні теоретичні положення викладено в доповідях на *міжнародних* (Полтава, 2007; Черкаси, 2008; Київ, 2008; Донецьк, 2009; Івано-Франківськ, 2009; Луганськ, 2009; Рівне, 2009) і *всеукраїнських* (Херсон, 2006; Херсон 2007; Київ, 2007; Переяслав-Хмельницький, 2007; Херсон 2008; Київ, 2009; Вінниця, 2009; Київ, 2009) наукових конференціях, на Всеукраїнському науковому семінарі (Черкаси, 2008) та *звітних* наукових конференціях Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2006, 2007, 2008, 2009).

Публікації. Основні положення, теоретичні й практичні результати дослідження викладено в 32 друкованих працях, з-поміж яких монографія „Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти“ (23,25 а.а.), 23 статті у фахових виданнях, затверджених ВАКом України, 8 публікацій у збірниках наукових праць, матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (579 позицій) та списку використаних джерел (30 позицій). Загальний обсяг дисертації – 462 сторінки, основного тексту – 404 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет і методи, наукову новизну, теоретичне значення й практичну цінність, окреслено джерельну базу, апробацію здобутих результатів, зазначено кількість публікацій за темою дисертації.

У **першому розділі „Мова української преси в комунікативно-прагматичній парадигмі“** розкрито прагматичну природу мови преси, простежено динаміку змін у стилістичній типології газетних жанрів, з'ясовано стильову специфіку й особливості жанрової спеціалізації синтаксичних одиниць української газетної мови.

Мова української преси початку ХХІ ст. перебуває в комунікативно-прагматичній парадигмі, оскільки її витoki – проблема побудови газетного тексту відповідно до комунікативних стратегій автора та інтерпретативних можливостей читача – є компетенцією прагматики. Завдання сучасних українських газетних текстів – інформація, вплив, агітація, пропаганда, соціальна орієнтація читачів – також розв'язують на підставі складних прагматичних настанов, передусім інтенцій автора. Прагматика як наука про використання мови людьми і про чинники, які впливають на її функціонування, постає методологічною основою дослідження мовних явищ в українській пресі першого десятиріччя ХХІ ст.

У сфері масової комунікації динаміка мови настільки активна, що відбуваються постійні зміни в межах жанрів, які позбавляють їх потрібної ознаки усталеності. Потужний жанровий діапазон нині зазнає модифікації, спостерігаємо розмитість меж деяких жанрів через ламання традиційних форм мислення. Оновлене життя потребує оновленої динаміки жанромислення. Сьогодні для неї характерні такі явища: 1) поповнення складу жанрових груп новими видами жанрів, деталізованими внутрішньо; 2) об'єднання газетних жанрів у жанрові типи внаслідок розширення кола жанроутворювальних чинників; 3) ускладнення жанрової типології новими різновидами; 4) акцентуація в межах медіалінгвістики на нових функціонально-стилістичних ознаках, рівнях (формат, зміст, мова) і жанрових типах текстів з позицій співвідношення в них функцій повідомлення та впливу і виокремлення чотирьох функціонально-жанрових груп: новини, інформаційна аналітика, публіцистика та реклама; 5) дифузність, нечіткість вираження специфічних жанрових властивостей, спричинена громіздкістю різноманітних інформаційних потоків, що нерідко дисонують один з одним, посиленням інтернаціональних зв'язків, розширенням масштабів урбанізації населення, ростом його міграції; 6) переорієнтування, видозміна, зникнення деяких газетних жанрів, спричинені демократичними суспільними процесами; 7) майже послідовне зникнення з газетних

шпальт назв жанрів, їх здебільшого заступає проблематика; 8) поява в постперестроєвний період нового жанрового різновиду – рекламного.

З огляду на нестабільність, постійну динаміку в газетній жанрово-типологічній інтерпретації, вважаємо за доцільне виокремити найбільш прийнятну для нас класифікацію жанрів: *інформаційні* (допис, інформативне повідомлення, хроніка, кореспонденція, анонс, проблемна стаття, репортаж, інтерв'ю), *аналітичні* (аналітична стаття, огляд, передова стаття, рецензія, відгук, коментар), *художньо-публіцистичні* (нарис, замальовка, полемічна стаття, публіцистичний роздум, есе, фейлетон, памфлет, байка, гумореска) і *рекламні* (власне-реклама, політична реклама, анонс, оголошення, рекламний нарис, рекламне інтерв'ю) жанри. В основу поданої класифікації покладено нову низку принципів: авторська інтенція, композиційний формат, образ автора, наявність модальності, оцінність, експресивність.

На тлі жанрової диференціації газетної мови дедалі активніше постають синтаксичні одиниці, властиві цілим жанровим групам чи закріплені за окремими жанрами. Перші зазвичай репрезентують прості двоскладні речення, складносурядні речення, складнопідрядні речення з детермінантними підрядними частинами, складні багатокомпонентні речення, вставні та вставлені одиниці. Проте активність їхнього використання в жанрових групах неоднакова. В інформаційних жанрах, зокрема дописі, домінують прості речення, нерідко ускладнені однорідними й відокремленими членами, а також складнопідрядні речення з незначною кількістю підрядних; в аналітичній статті як репрезентантові аналітичних жанрів переважають складносурядні й складнопідрядні речення, що відрізняє аналітичні жанри від інформаційних; художньо-публіцистичні жанри тяжіють до складних багатокомпонентних конструкцій та різнотипних за модальністю й експресією речень.

Синтаксичними одиницями, уживаними в різних жанрах, вважаємо і парцельовані та приєднувальні конструкції. Проте деякі жанри все-таки регулюють їхнє внутрішньостильове функціонування. Найактивнішими згадані одиниці є в жанрах з домінантою експресивності, зокрема в нарисові, фейлетоні, обмеженими – у жанрах з переважанням стандарту – інформативному повідомленні, дописові, передовій статті. Інші жанри посідають проміжне (серединне) місце.

Обстежений матеріал дає підстави констатувати дедалі ширше тяжіння синтаксичного ладу мови сучасної української преси до жанрової спеціалізації синтаксичних одиниць, їхнього пристосування до виконання специфічних завдань засобів масової комунікації, закріплення багатьох із них за певними газетними жанрами. Найпомітнішою згадана спеціалізація є в інформаційних жанрах – дописах, інформативних повідомленнях, хроніках, анонсах, репортажах, інтерв'ю. За певних композиційних (лаконізм, офіційність, номінативність) чи комунікативно-прагматичних (інтенції автора, призначення друкованого органу, смаки читацької аудиторії) умов ціла низка синтаксичних одиниць постає спеціалізованими засобами констатації факту, інформативного опису чи інформативної розповіді. Так, зокрема, у згаданих жанрах типовими є прості двоскладні речення з підметами – номінаціями країни, міста, організації, закладу і т. ін., які слугують синонімами іменників зі значенням особи чи групи осіб, метонімічно їх позначаючи і системно культивуючи

ті самі ознаки за допомогою дієслів говоріння чи ментальних дій, не властивих цим суб'єктам поза газетним контекстом. Напр.: *Офіційний Китай вимагає від іноземних громадян залишити територію Тибету, повідомляє Бі-Бі-Сі* (Урядовий кур'єр, 18.03.2008, с. 4); *Київ може залишитися без книгарні „Знання“, розташованої на Хрещатику, 44, – останньої на головній вулиці столиці* (Голос України, 07.11.2007, с. 1).

У сучасному новинному дискурсі найуживанішими є фактографічні повідомлення, що являють собою складне речення (сполучникове чи безсполучникове), одна частина яких передає факт, інша вказує на модус засвідчення (хто повідомив цей факт для подання його як новини в газетному тексті). Ці синтаксичні побудови типові лише для інформаційних міні-жанрів (дописів, інформативних повідомлень, хронік), напр.: *Генеральний секретар Ради Європи Террі Девіс здійснить 19 – 21 березня офіційний візит в Україну, повідомляє Укрінформ* (Урядовий кур'єр, 18.03.2008, с. 1); *До 2050 року населення Землі зросте з 6,7 до 9,2 мільярда, прогнозують експерти ООН* (Сільські вісті, 16.03.2007, с. 1). Така синтаксична форма експлікації засвідчення не зовсім звична для інших стилів мови. Вона схожа на пряму мову і слова автора, оформлена без лапок та інших пунктуаційних атрибутів відтворення прямої мови. Проте наразі маємо специфічну структурно-семантичну форму безсполучникового складного речення, типову для інформаційних міні-жанрів.

Засобами, властивими інформаційним жанрам різних форматів, ураховуючи репортаж та інтерв'ю, у корпусі сполучникових складних речень є складнопідрядні атрибутивні та об'єктно-з'ясувальні речення. Безперечно, вони функціонують і в інших жанрових різновидах, проте тут мають певні особливості, які й закріплюють їх за інформаційними жанрами. Ідеться передусім про складнопідрядні атрибутивні речення, у яких підрядна частина є неповною і досить чітко констатує місце події. Їхнє функціонально-стилістичне призначення – відтворювати в інформативному дописі динаміку, мобільність повідомленого, напр.: *Традиційні різдвяні зустрічі у римо-католицькому храмі святого Миколая, що в Чернівцях, цього року відбулися тричі* (Вінниччина, 23.01.2007, с. 1).

Спостережено, що деякі синтаксичні конструкції характерні для кількох жанрів різних жанрових груп. Зокрема, синтаксичні поєднання „питання – відповідь“ виявляють активність у репортажі (інформаційна група жанрів), передовій, аналітичній статтях, кореспонденції (аналітична група жанрів) і нарисі (художньо-публіцистична група жанрів). Ці поєднання надають текстам характеру живої бесіди, залучаючи читача до участі в описуваних подіях, відтворюють природні інтонації розмовного мовлення.

В українській пресі післяперебудовного періоду відбулися істотні функціональні зміни. Вони тривають і сьогодні, впливаючи на стилістичні ресурси мовних одиниць. Серед них: 1) посилення інформативності викладу, досягнення рівноваги між концептуальною і фактологічною інформацією; 2) істотна активізація особистісної тенденції, що супроводжується утворенням нового стилетвірного центру, яким слугує особистість журналіста: його авторська інтенція, мовні захоплення, смаки; 3) утвердження діалогічності як фундаментальної якості газетної

мови і журналістської творчості загалом; 4) актуалізація тенденції до породження нових змістів і нових оцінок за допомогою гри з цитатним фондом, який апелює до всього нашого мовного досвіду.

Згадані функціональні зміни зумовлюють зміни в мовному оформленні газетного тексту, віддзеркалюються в його лексико-граматичних засобах, у яких закладені чималі стилістичні потенції. Серед них особливе місце посідає синтаксис, що донедавна вважався загальномовним засобом, пов'язаним з усіма функціональними стилями. Проте структурно-семантичне оновлення синтаксичних одиниць української газетної мови початку XXI ст. уможлиблює висновок про виразну самотність її синтаксичної організації.

Синтаксис української газетної мови означеного періоду вирізняється низкою специфічних рис, які виокремлюють його на тлі синтаксису інших функціональних стилів. Цю специфіку визначають дві основні тенденції: 1) до посилення експресивності та оцінності синтаксичних одиниць; 2) до узагальнення цих одиниць. Дію першої тенденції спричиняє процес актуалізації, виокремлення синтаксичних конструкцій, дію другої – процес типізації, універсалізації синтаксичних одиниць, який підвищує їхню структурно-семантичну ємність, уможливаючи активне використання в мові української преси.

Тенденція до посилення експресивності проступає сьогодні дедалі зриміше. Визначаючи статус експресивної синтаксичної конструкції, традиційно спираються на два критерії: прагматико-стилістичний, вектор якого спрямований на виразність і певний ефект впливу, та формальний, зорієнтований на наявність синтаксичного розчленування. Структурного вираження експресії досягають переміщенням змістового центру конструкції на неочікувану позицію, наприклад, від центру до периферії.

У мові української преси початку XXI ст. зафіксовано такі найтипівіші експресивні побудови: 1) ланцюги номінативних речень; 2) риторичні питання; 3) специфічні питальні речення, що перебивають монологічний виклад задля оживлення мовлення, імітації живого спілкування; 4) спонукальні речення; 5) риторичні оклики; 6) вставні та вставлені одиниці; 7) експресивно-стилістичне словорозташування (інверсія); 8) лексичні повторення із синтаксичним поширенням; 9) парцельовані конструкції; 10) приєднувальні структури. Усі вони виконують низку соціолінгвістичних функцій: впливу, привернення уваги адресата, переконання, вираження емоцій, актуалізації, виокремлення. Комунікативно-прагматичний підхід до реалізації категорії експресивності в мові українських газет означеного періоду переконує, що прагматичною домінантою їхнього вживання є вплив на адресата (читача).

Тенденція до узагальнення (автоматизації) синтаксичних одиниць охоплює основні процеси, що відбуваються в синтаксисі сучасної української газетної мови, і виражається в істотному збільшенні семантичної місткості, підвищенні структурної гнучкості синтаксичних одиниць, розширенні зони їхньої функціональної спроможності.

У газетному контексті стилістично навантаженими є не лише речення, але і їхні головні та другорядні члени, коли вони потрапляють до стилістично

високоорганізованої мови, до конструкцій, стилізованих під розмовність, конструкцій з інтертекстуальними вкрапленнями тощо. Зокрема, певної експресивізації, відповідних стилістичних відтінків зазнають текстові відрізки, у яких: 1) спостерігаємо нанизування головних чи другорядних членів речення, напр.: *Матеріалізм – єдино можлива філософія масової людини, людини **насильства, свавілля, індивідуалізму*** (Літературна Україна, 06.09.2007, с. 6); 2) головні чи другорядні члени речення мають специфічне граматичне вираження, властиве розмовному синтаксису, напр.: ***Станься-но** таке при впровадженні парламентської моделі, можна було б оцінювати це як європеїзацію* (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с. 2); *Такого мальовничого й чарівного куточка землі **годі пошукати*** (Літературна Україна, 09.09.2007, с. 7); 3) у ролі головного чи другорядного члена речення використовують фразеологізовану одиницю, розмовну або експресивно забарвлену лексему, які контрастують на тлі інформаційного викладу, напр.: заголовки ***Ядерні переговори зрушили з мертвої точки*** (Голос України, 28.02.2006, с. 2); ***Родзинку знайти важко*** (Голос України, 28.02.2006, с. 3); 4) головні члени речення потрапляють до заголовкових комплексів, формуючи власне-заголовок на основі прецедентного тексту чи розгортаючи непрозорість змісту в перших рядках тексту, напр.: ***Що СОТ прийдешній нам готує?*** (Україна молода, 06.02.2008, с. 1), пор. *Що день прийдешній нам готує?*; заголовок *У Миколаєві **пливуть** похмури **хмари*** і початок тексту *Цього разу над керівництвом найстарішого в галузі суднобудівного заводу імені **61 комунара*** (Голос України, 16.05.2006, с. 8) і под.

За потреби досягнути кульмінаційного експресивно-стилістичного ефекту журналісти (дописувачі) використовують особливі композиційні і водночас функціонально-стилістичні прийоми: ланцюгового розташування однакових речень, цитування, композиційно-стилістичного обрамлення газетних текстів, розгортання змісту заголовкової синтаксичної конструкції в лідах (передтекстах, візах) чи перших рядках (зачині) публікації.

Другий розділ „Співвідношення попередніх і нових тенденцій у функціонуванні простих речень в українській газетній мові початку ХХІ ст.“ містить докладний опис структурно-семантичних і функціонально-стилістичних характеристик простих двоскладних та односкладних речень, спостережених у різні періоди розвитку українських мас-медіа. Виокремлено найтипівіші тенденції у використанні згаданих одиниць, зіставлено їх із тенденціями, поширеними в радянські часи, зроблено важливі узагальнення.

У простому двоскладному реченні функціонально навантаженими постають головні та другорядні члени речення. Деякі з них особливо вагомі в стилістичному плані. Зокрема, власні назви в ролі підмета чи присудка дуже часто набувають метонімізованого вияву, слугуючи водночас стилістичними маркерами експресивної оцінки – урочистості, піднесеності, невимушеності, влучності тощо. Пор.: ***Україна запропонувала Азербайджану проект модернізації українських танків Т-64...*** (Сільські вісті, 28.12.2006, с. 1); ***І справді – країна непокоїться*** (День, 08.02.2006, с. 1).

Функцію експресивізації газетного тексту виконують також підмети, виражені цілісною сполукою слів (іноді й реченням): ***„Створи себе сам“ – це один з напрямків великого проекту „Вибирай серцем“*** ... (Голос України, 20.04.2006, с. 5).

У стилістично маркованому вираженні предикативності значно активніший простий дієслівний присудок у „неграматичних“ формах. Однією з них є вигуково-дієслівна на зразок *гуп, бац, хан, трісь, блись, скік, стук, шарк* і под., що вживається як експресивний розмовний варіант дієслів у формі минулого часу. Такий стилістично маркований вигуково-дієслівний присудок виражає миттєву дію, що відбулася в минулому, рідше – повторювану дію. Пор.: *А дошки мали необережність вислизнути з-під нетривких ніг урядовця. От він і гуп до ями* (Голос України, 22.07.2005, с. 4); *Отак нічого вона і не чекала. Аж щастя раптом – бац!* (Голос України, 21.06.2005, с. 10).

Нерідко прості дієслівні присудки ускладнюють різні частки, зокрема *візьми та й*, що надає їм оцінного значення – несподіваної, немотивованої чи небажаної дії, та *знай (знай собі)*, яка створює відтінок „непохитності“, тобто присудок з цією часткою позначає дію, яка відбувається, незважаючи на перешкоди, поза чиеюсь волею. Такі ускладнення бувають лише в деяких газетних жанрах, передусім нарисі, фейлетоні, інтерв'ю, що найбільше тяжіють до поєднання в них художніх і розмовних елементів. Напр.: (нарис) *А він візьми та й запізнився на зібрання!* (Літературна Україна, 07.07.2005, с. 7); (інтерв'ю) *На це ніхто вже й не сподівався, а ми візьми та й виграй!* (Голос України, 13.07.2005, с. 16); (нарис) *А тато знай трудиться у колгоспі* (Літературна Україна, 22.12.2005, с. 1).

Структуру простого присудка може ускладнювати й повторення дієслова в тій самій граматичній формі або повторення спільнокореневого слова, що створює „кількісне“ значення тривалості, повноти дії та враження динамічності й напруги, забезпечує яскраву емоційність: *Ми тренувалися і ще раз тренувалися...* (Голос України, 13.07.2005, с. 16); *Росте-підрастає у Львові мала Соломійка, улюблена онука Галини Леонідівни* (Молодь України, 06–12.07.2006, с. 8); *Багато вони говорили-переговорювали про стосунки між росіянами та українцями* (Літературна Україна, 29.12.2005, с. 1). Ще більш експресивно маркованим є повторення синонімічних, подекуди взаємозамінних дієслівних форм, що виражають присудок у двоскладному реченні: *Зовсім недавно в нашій районі ми викрили, знешкодили ворогів нашого народу* (Літературна Україна, 15.04.2005, с. 5); *Війна закарбувалася, зарубцювалася у його пам'яті...* (Літературна Україна, 22.12.2005, с. 6).

3-поміж дієслівних складених підметів стилістично виразними є ті, у яких роль допоміжного дієслова виконує стилістично забарвлена фразеологізована сполука зі значенням „могти“, пор.: *Комунальне підприємство не в змозі впоратися з обсягами* (Голос України, 18.03.2006, с. 7). У такий спосіб увиразнюють неможливість виконання дії та досягнення результату, водночас привертаючи увагу незвичною формою вираження.

Подекуди для створення експресивного ефекту вживають модальні дієслова *умудритися, втомлюватися*, властиві здебільшого розмовному і художньому стилям мови. Потрапивши до публіцистичного контексту, вони допомагають творити образний колорит. Пор.: *Хтось умудрився вкрати тут п'ять з половиною кілометрів проводів* (Вінниччина, 04.02.2005, с. 1); *В. Ткаченко не втомлюється тішити рідного читача новими й новими перекладами з франкомовних авторів* (Українське слово, 07–13.12.2005, с. 10).

В українській газетній мові початку ХХІ ст. спостерігаємо виразну тенденцію до вживання *іменного складеного* присудка, у якому дієслівну зв'язку *бути* вжито у формі теперішнього часу *є*, а іменну частину – у формі орудного відмінка. Напр.: *Ще однією поширеною помилкою працедавця є рішення знизити посадові оклади працівникам...* (Українська газета, 12–18.10.2005, с. 8); *„Заслугою“ депутатів Верховної Ради цього скликання є позитивне голосування щодо участі України у формуванні єдиного економічного простору* (Українське слово, 13–19.07.2005, с. 4). У разі, коли журналіст прагне наголосити на моментові тотожності, збігові явищ, перед зв'язкою *є* вживає підсилювальну частку *і*, тоді поєднання „*і є*“, що властиве здебільшого художньому та усно-розмовному мовленню, надає повідомленню додаткового модального відтінку категоричного ствердження. Пор.: *Саме ця думка і є основним моральним стрижнем драматичного твору О. Зоценка* (Літературна Україна, 19.01.2006, с. 3).

Синтаксичною інновацією в мові сучасної української преси постають особливі типи перехідних контамінованих структур, у яких кваліфікаційні ознаки двоскладності дещо знівельовані. Ідеться про структури на зразок *Україна – це все-таки коли грає наша національна збірна...* (Високий замок, 04.10.2007, с. 10), де простежується контамінація простого двоскладного речення і підрядної частини, що потрапляє в позицію присудка і залучається до активної системи відношення головних членів двоскладного речення за допомогою актуалізаційної частки *це* та водночас зберігає ознаки підрядності (сполучний елемент *коли*). Така контамінація виразно протиставлена поширеному й більш усталеному в газетній мові функціонально-синтаксичному явищу парцеляції.

На тлі традиційного функціонального призначення *другорядних членів* речення – актуалізувати атрибутивні, об'єктні та адвербіальні ознаки предметів і явищ – у мові українських газет початку ХХІ ст. викристалізуються їхні нові стилістичні потенції: акцентування, експресивізація, вплив на читацький загал, спричинені додатковими способами вираження згаданих членів речення.

Новим явищем є також поширення прикметникових означень, утворених від назв політичних партій, політичних уподобань, прізвищ політичних діячів, назв державних установ, держав тощо. Такі означення виконують дві основні стилістичні функції: *номінативно-інформативну* й *експресивно-оцінну*.

Помітна активізація прикметникових означень *український* (*українська, українське, українські*), *національний* (*національна, національне, національні*), які поєднуються з означуваними іменниками *влада, суспільство, ринок, позиція, політикум, ліга, рада, особливості* і т. ін., що набули статусу постійних означень в інформаційних та аналітичних газетних жанрах як засоби репрезентації суспільно-політичних, економічних, культурних досягнень нашої держави в мові мас-медіа.

Досить часто сучасні журналісти вдаються до експресивніших означень, утворених „на ходу“, спонтанно під впливом певних життєвих асоціацій, вихоплених з попереднього контексту чи відомих з досвіду як цитати, чим зацікавлюють читача, спонукають до роздумів над актуалізованими відношеннями атрибутивності. Кількість таких означень помітно зростає, структурно вони розгортаються від одного слова до цілого речення, а нерідко їх відтворюють як

фразеологізм чи афоризм. Пор.: *Урешиті-решит... люди кудись постійно поспішають у ритмі „не встигаю“* (Українська газета, 11–17.2007, с. 5); *Сумнівну практику „діли і пануй“ продовжили вже інші обранці* (Голос України, 08.11.2007, с. 3); *...Києву варто перестати міркувати категоріями „скільки там тієї Молдови“, „ми їх раз-два...“, „нікуди від нас не подінуться“* (Дзеркало тижня, 30.05.2009, с. 5); *Спочатку його пропозицію гострі на язик селяни підняли на клин* (Голос України, 24.02.2006, с. 2).

Як і наприкінці ХХ ст., найпоширенішим засобом вираження об'єктних відношень у сучасному газетному тексті буває іменник, ужитий у знахідному відмінкові без прийменника. Перехідні дієслова, від яких залежать додатки, позначають активний вплив на об'єкт чи реалізацію цього впливу. Згадані додатки є прерогативою інформаційних жанрів, пор.: (допис) *СБУ викрила незаконну діяльність конвертаційного центру...* (Україна молода, 30.05.2009, с. 3); (репортаж) *Туреччину і Україну здавна пов'язує спільна історія* (Дзеркало тижня, 30.05.2009, с. 16).

У пошуках оригінальності, нестандартності журналісти вдаються до заголовків, у яких одним із важливих компонентів є займенниковий додаток. Вони інтригують невизначеністю, спонукають до обов'язкового прочитання публікації, тобто реалізують у мові української преси функцію впливу на читача. Пор.: *Про що мовчать президентські бджоли* (Голос України, 08.11.2007, с. 21); *Поговорити було про що* (Сільські вісті, 22.03.2005, с. 2); *Що читає молодь?* (Вінниччина, 03.01.2007, с. 1); *У чому секрет африканських жінок?* (Голос України, 26.09.2007, с. 16).

Спостерігаємо також явища, зумовлені динамікою соціальних процесів, які торкаються цілковитої відмови від стандартних додатків радянських часів, що входили переважно до складу дієслівно-іменникових словосполучень на зразок *порадувати здобутками, задавати тон, утримувати першість* і под. Натомість нові життєві явища, реалії спричиняють залучення до широкого вжитку нових додатків, виражених: а) іншомовними іменниковими лексемами, напр.: *Мешканці новозеландського міста Роторуа шукають ноутбук, украдений у власника місцевої пивоварні...* (День, 23.10.2007, с. 8); б) перифрастичними словосполученнями, напр.: *Майстерність пера оцінював, зокрема, головний редактор газети „Дзеркало тижня“ Володимир Мостовий...* (Голос України, 08.11.2007, с. 6); в) цитованими однослівними чи кількаслівними вживаннями, напр.: *Поляки масово відкинули „безпомилкову лінію правлячої партії“ з її невпинним моралізаторством* (Україна молода, 23.10.2007, с. 6). Такі додатки розширюють арсенал синтаксичних засобів мови української преси, уможливають реалізацію функції експресивізації газетного викладу, осучаснення основних газетних канонів і, безперечно, посилення функції впливу на читацьку аудиторію, необмежену сьогодні у праві вибору газетної продукції.

З-поміж обставин найтипівішими в мові української преси початку ХХІ ст. є обставини часу і місця, ужиті в одному реченнєвому контексті, здебільшого поряд. Їх можна вважати специфічними синтаксичними одиницями інформаційних міні-жанрів, оскільки, слугуючи чіткими відповідями на питання *коли? де?*, вони найкраще виконують номінативно-фактологічну стилістичну функцію.

Констатуємо їхнє усталене розташування в препозиції до основного викладу, напр.: **29 травня в нашій країні вперше буде проведено Міжнародний день здорового травлення** (Голос України, 27.05.2008, с. 5); **Найближчим часом у Канаді можуть пройти позачергові парламентські вибори** (Молодь України, 04–08.09.2008, с. 4).

У величезному корпусі обставин часу досить виразною є тенденція до оновлення їхнього семантичного складу, збільшення кількості тих із них, які надають мові української преси досліджуваного періоду виразного стилістичного струменя українськості, національної самобутності. Це передусім обставина *наразі*, залучена до активного газетного вжитку з діалектного мовлення, обставини *цьогоріч*, *сьогоріч*, замість *цього року*, *сього року*, розмовні лексеми *насамкінець* (пор. синоніми *наприкінці*, *під кінець*, *на завершення всього*), *перегодя* (пор. синоніми *згодом*, *потім*, *пізніше*) та дещо призабута лексема *понині* (пор. синоніми *досі*, *до цього часу*), обставина *постіль*, уживана замість звичної *підряд*.

Останнім часом до заголовкових комплексів усе частіше проникають обставини способу дії, виражені прислівниками, пов'язаними з назвами міст, де відбулася описувана подія. У такий спосіб журналісти посилюють експресію заголовка, указуючи на специфіку якогось явища, виявленого локально, спонукають до обов'язкового ознайомлення з особливою, досі не зною, неповторною новацією, напр.: „*Ноу-хау*“ **по-вінницьки** (Вінниччина, 03.01.2007, с. 4); **Всесвітня краса по-харківськи** (Україна молода, 22.02.2008, с. 3).

Різну активність і неоднакове функціональне навантаження виявляють у сучасному газетному контексті *односкладні* речення. Найуживанішими є безособові речення, що природно, оскільки їм властива важлива для публіцистики здатність знеособлювати, узагальнювати, яка демонструє виразний національний спосіб формування і висловлення думки синтаксичними засобами. Помітною є тенденція до дедалі активнішого використання в ролі головного члена безособового речення предикативних форм на *-но*, *-то* як у власне-контекстах, так і в заголовках, напр.: **Відновлено дипломатичні відносини** (Урядовий кур'єр, 23.11.2006, с. 3); **Почуто голос селянина** (Сільські вісті, 16.12.2004, с. 2).

Сучасний український газетний контекст розширює діапазон функціонального поля „експресивність“ унаслідок уведення елементів розмовного синтаксису, зокрема дієслівних лексем *повернімося* (*повернемось*), *погляньмо* (*поглянемо*), *подумаймо* (*подумаємо*) тощо, до складу граматичного центру означено-особових речень, напр.: **Але повернімося у вирій музичного свята** (Культура і життя, 18.10.2006, с. 2); **Погляньмо тепер на цю проблему з іншого боку** (Вінниччина, 03.01.2007, с. 4).

Останнім часом увиразнюється тенденція до використання означено-особових речень у ролі заголовків газетних статей як дієвого спонукального засобу, напр.: **Засівайся, рідна земле, миром і добром!** (Сільські вісті, 30.12.2004, с. 2); **Почнімо зі здоров'я** (Голос України, 28.02.2006, с. 1); **Збережімо його образ** (Культура і життя, 01.11.2006, с. 6).

Неозначено-особові конструкції вживають у коротких газетних дописах як стандартні формули для повідомлення про розшук зниклих людей: **У Чернівецькій області розшукують Івана з села Остриця Герцаївського району** (Голос України,

19.05.2006, с. 8); *Маргариту розшукують на Житомирщині...* (Голос України, 09.02.2006, с. 11). Активізація таких стандартних побудов відбулася відносно недавно й зумовлена актуалізацією негативних реалій сучасного суспільного життя.

Неповні речення в мові сучасних українських газет слугують засобом реалізації відповідного мовленнєвого акту й співвідносні з певною комунікативною інтенцією мовця – журналіста, дописувача, особи, що дає інтерв'ю.

У діалогічних та монологічних типах газетної мови словесно не вираженими можуть бути будь-які головні чи/та другорядні члени речення в різноманітних поєднаннях. У діалогічному мовленні жанру інтерв'ю імпліцитним постає переважно присудок, специфічно репрезентований у репліках-відповідях для актуалізації найважливіших адресатові й нових для адресанта компонентів змісту. Основна стилістична функція неповних речень з пропущеним присудком – *констатаційна*. У різножанровому монологічному мовленні найуживанішими є неповні речення з неназваним підметом або додатком, відсутність яких компенсує попередній контекст. Такі речення виконують переважно *емоційно-виокремлювальну* та *контрастивну* стилістичні функції, зосереджуючи увагу читача на дії чи важливих означальних властивостях об'єкта. Пор.: інтерв'ю – *По-різному переносили погроми самі поети. Довженко – з мовчазною гідністю... Максим Рильський – з родовитим стоїцизмом* (Літературна Україна, 06.03.2008, с. 7); репортаж – *До виборів Ющенко обіцяв „коаліцію демократичних сил“*. *Після виборів говорить про „консолідацію країни“* (Високий замок, 04.10.2007, с. 1); нарис – *У горах Норвегії збуваються всі мрії. Я мала єдину – зупинити цю казку назавжди* (Молодь України, 11–15.10.2007, с. 18).

Функціональна репрезентація *еліптичних* речень на шпальтах українських газет означеного періоду виявляється де в чому традиційно, у чомусь – по-новому. Найтиповішим традиційним явищем є еліпсація присудків двоскладних речень чи головних членів односкладних речень, які мають значення дієслів буття, наявності, рідше – руху, пересування у просторі, що експресивізує виклад виокремленням комунікативно значущих обставинних компонентів дії, увиразнює швидкість, динаміку перебігу подій. Напр.: *А от забезпечення теплом насамперед житлових будинків наразі під великим питанням* (Вечірній Київ, 11.10.2007, с. 4); *...таїна їхнього таланту – з глибоких народних коренів* (Культура і життя, 15.11.2006, с. 5).

Активністю відзначаються еліптичні речення як заголовки газетних статей, у яких елімінації найчастіше зазнають присудки. Такі еліптичні речення мають у своїй структурі прийменники. Водночас помітні незаперечні зміни в сучасному функціонуванні таких еліптичних структур: прийменники, якими починалися речення, переміщуються у його середину; крім того, серед них з'явилися раніше не вживані в цій позиції прийменники *для, проти, без, під, поза, напередодні* та ін., що створює передумови для увиразнення суспільно-політичного тла й надання викладові відповідного стилістичного колориту. Пор.: *Яблуні без шкідників* (Голос України, 12.05.2006, с. 24); *Безпека – поза політикою* (День, 23.10.2007, с. 6); *Розкіш і убогість автономії напередодні виборів* (День, 25.02.2006, с. 4).

Для мови української преси першого десятиріччя ХХІ ст. характерне широке вживання *вставних і вставлених* одиниць, на противагу тенденції до обмеженого

використання та структурно-семантичного водноманітнення їх у радянський період, що компенсувалося ускладненням речень однорідними та відокремленими членами, спричиненим впливом книжного стилю мови. Найактивніше функціонують вставні одиниці, що вказують на джерело повідомлення. З-поміж них кількісно переважають ті, які мають форму підрядного речення зі сполучником *як*, напр.: **Як пояснюють фахівці Мінбуду, це один із способів врятувати центральні частини наших міст від руйнації...** (Культура і життя, 01.11.2006, с. 2).

Мовна організація тексту, зокрема максимальне поєднання в ньому контрастних стилістичних елементів надає сьогодні газеті популярності й дохідливості. Найбільший стилістичний потенціал виявляють фразеологізовані вставні речення *як мовиться, скажемо так, що не кажіть, що й сказати, як не крути* і под., які лише останнім часом почали з'являтися на шпальтах української періодики, але стрімко набули популярності як структури мовленнєвої образності автора, мови загалом, їхньої розумової та почуттєвої розмаїтості, неповторної індивідуальності. Пор.: **Як мовиться, ухвалили і забули** (Голос України, 01.03.2006, с. 11); **Що й сказати, це футбольне літо залишиться незабутнім...** (Молодь України, 20–26.07.2006, с. 20).

На противагу вставним одиницям, маркованим суб'єктивною модальністю, вставлені структури корелюють з об'єктивною модальністю, слугують доповненням до змісту основного повідомлення. Активізація їх у мові української преси початку ХХІ ст. значною мірою інноваційна. Це виявляється насамперед у розширенні їхнього семантичного та стильового навантаження. Воно найхарактерніше для інформаційного типу вставлених конструкцій, що зумовлено самою специфікою газетних жанрів – інформувати про події, факти із життя суспільства. Сьогодні журналісти надають перевагу тим вставленим конструкціям, що доповнюють, розширюють, уточнюють думку, конкретизують кількісні характеристики, а також виконують інформаційно-довідкову функцію. Інші вставлені одиниці цього семантичного типу вживають обмеженіше, проте всі вони виконують спільну функцію – розширюють інформаційний простір базового складу речення чи його окремих частин.

Досить строкатим й емоційно різноплановим є також функціонально-стилістичне використання речень *питальної* модальності у діалогічних структурах, де вони виконують не власне-питальну, а стилістичну експресивну функцію. Найбільше стилістично навантажені ті питальні речення, які виступають у ролі структурних компонентів початків публікацій та передтекстів, де вони акумулюють центральну ідею, сутність матеріалу й водночас інтригують, передуючи обов'язковому представленню учасника розмови, предмета розповіді, чи лише концентрують увагу на найважливішому. Напр.: **Батьки прагнуть виростити з чада „справжній таланти“, тому приносять у жертву дитинство сина чи доньки. Чи варто так чинити? Як допомогти дитині досягнути успіху в житті без морального тиску? Про це кореспонденту „ВЗ“ розповів психолог Олексій Пивоваренко** (Високий замок, 04.10.2007, с. 6).

Простежуємо тенденцію до ширшого використання речень питальної модальності в ролі газетних заголовків. Вони виразно рекламні, експресивні,

уносять розмовний струмінь до публіцистичного викладу. Багато з них є метафоричними чи метонімічними одиницями, здатними миттєво заінтригувати читача. Пор.: *Ціни їдуть вниз?* (Урядовий кур'єр, 24.11.2006, с. 7); *Конституційний процес пішов?* (Голос України, 26.01.2008, с. 3).

Найвищої стилістичної конотації в питальних заголовках з різними питальними словами досягають створенням каламбурів, метонімічних перенесень, а також іронічним переосмисленням приказок чи прислів'їв, пор.: *Чому Рада журналістам не рада?* (Голос України, 31.05.2006, с. 13); *Як оздоровити українську охорону здоров'я?* (День, 08.02.2006, с. 6); *То який він новий простір?* (ідеться про мистецьку виставку під назвою „Новий простір“ – І.З.) (Культура і життя, 01.11.2006, с. 5); *Що далі в ліс, то більше чвар?* (пор.: *Чим далі в ліс, тим більше дров*) (Голос України, 06.02.2008, с. 10). Такі заголовки започатковують абсолютно новий емоціогенний струмінь. Дослідження попередніх років їх не фіксують.

Привертає увагу те, що заголовки (питального і непитального характеру) в сучасній українській газетній мові нерідко „перегукуються“ із зачином статті, її лідом чи ендингом, які самі вирізняються питальною модальністю, пор. заголовок *Де ти, краплинко честі?* й ендинг публікації: *Де вже тут шукати хоч краплину національної честі?* (Літературна Україна, 31.01.2008, с. 7). У такому разі питальні речення слугують стилістичним прийомом, який забезпечує цілісність, стрункість та ємність композиції публікації.

Речення спонукальної модальності в мові українських газет початку ХХІ ст. менш уживані, ніж речення питальної модальності, проте їхня стилістична цінність досить багатопланова. Схильність журналістів до використання речень спонукальної модальності можна пояснити, на нашу думку, двома причинами. Першу пов'язують з комунікативною стратегією, спрямованою на зближення з адресатом тексту, якої досягають прямим звертанням до нього. Друга причина – прагнення нав'язати адресатові свою волю, власне бачення проблеми, що загострює увагу, сприяє реалізації прагматичної функції тексту – спонукати адресата до діяльності для розв'язання суспільно-політичних питань, відстоювати і пропагувати певні ідеї, думки, переконання, агітувати за втілення їх у життя.

Як у власне-контекстах, так і в заголовках істотно переважають конструкції з формами 2-ї особи множини та 1-ї особи множини наказового способу, що спричинено властивими цим формам семантичними ознаками – прямою комунікативною спрямованістю на адресата й чітким вираженням волевиявлення мовця.

Помітно також переорієнтацію волевиявлень журналістів, дописувачів, респондентів: із всеохопних директивно-імперативних інтонацій, поширених у радянські часи внаслідок політичної тоталітаризації та зміцнення командно-адміністративної системи, на переважно спонукально-закличні інтонації та інтонації-поради.

Спостерігаємо тенденцію до побудови заголовків за типовим принципом діалогічного усно-розмовного мовлення „питання – спонукання“, що інтимізує виклад, надає йому невимушеності, наближає до читача. Пор.: *Пишеш російською?*

Отримай премію! (Голос України, 26.03.2008, с. 12); **Громаду готовий захищати? Іди за мандатом** (Вінницькі відомості, 26.03.2008, с. 11).

Окличні речення як одиниці, що реалізують емотивну функцію мови, широкоживані в українській газетній мові означуваного періоду, різноманітні за структурою та емоційно-експресивним забарвленням. Переважають розповідно-окличні речення з емоційно-експресивним висновковим змістом наприкінці нарисів, репортажів та публіцистичних роздумів, де вони відтворюють позицію автора стосовно ситуації, що склалася, передають його піднесений або пригнічений настрій. Позитивну чи негативну висновковість нерідко підсилюють розмовні словосполучки *що й казати, що вже казати*.

Мовною особливістю української преси початку XXI ст. є перенасичення її розповідно- та спонукально-окличними реченнями в ролі заголовкових комплексів, спричинене бажанням авторів викликати емоції на початковій стадії сприйняття, актуалізувати психологічно помітний і концептуально значущий дескриптор змісту всієї публікації. Такі заголовки виконують передусім *рекламну* функцію і пов'язану з нею функцію *встановлення контакту* з читачем. Пор.: **Стус довіку буде з нами!** (Культура і життя, 13.02.2008, с. 2); **Прем'єррида може затягтися ще на тиждень!** (Молодь України, 13–17.12.2007, с. 1); **Зробімо майбутнє яскравим!** (Молодь України, 11–15.10.2007, с. 2) і под. У спортивних коментарях уживанішими є окличні речення-заголовки з незаповненими синтаксичними позиціями, напр.: **На кубку світу – п'яті!** (Освіта України, 08.02.2008, с. 1); **„Шахтар“ – у фіналі!** (Голос України, 29.01.2008, с. 24).

Дедалі помітнішими в мові українських мас-медіа стають живорозмовні елементи – вигуки, вигукові фразеологізми чи функціонально близькі до них слова, які слугують засобами оформлення розповідно-окличних, спонукально-окличних та питально-окличних нечленованих речень і допомагають виразити різнопланові емоції: вимогу, здивування, захоплення, згоду, заперечення і под. Пор.: **вимога – Та годі про це! Годі!** (Літературна Україна, 07.02.2008, с. 4); **здивування – Оце так! Якись дивні звичаї у нашому парламенті** (Молодь України, 18–19.12.2007, с. 3); **заперечення – Як засвідчили 15 незалежних років, Україна не має ані Рузвельтів, ані Рахманінових, або таким в Україні до політики – зась!** (Молодь України, 25–29.10.2007, с. 13). Такі вигукові окличні речення яскраво ілюструють одну з неодмінних засад усного спілкування – принцип економії мовних засобів, водночас слугуючи маркерами емоційно-оцінної ситуації та суб'єктивно-модального ставлення до неї мовця, що виявляється у відповідній інтонації.

До нових тенденцій, що стосуються оформлення окличних речень, належить графічне виокремлення літер, комп'ютерне „розрідження“ найвагоміших лексем, подвійне-потрійне використання знаків оклику і питання тощо, напр.: **Минуле навчило нас, українців, терпіти і страждати. Силою терпіння ми перемогли. Ми Є! Українська держава Є!** (Літературна Україна, 23.08.2007, с. 3); **Це наша культура. Ми – УКРАЇНЦІ!** (Культура і життя, 21.02.2007, с. 2); **У цьому плані (ілюстративного оформлення – І.З.) збірку можна назвати роз-кіш-но-ю!** (Літературна Україна, 16.08.2007, с. 6); **Пиво на морозі?! Звичайно, буду!!!** (Україна молода, 23.02.2008, с. 14). У такий спосіб посилюють семантичну та інформаційну

значущість певних компонентів реченнєвої структури, актуалізують внутрішню енергетику окличного речення.

У третьому розділі „Складне речення як засіб стилістичного оновлення сучасного українського газетного контексту“ виокремлено й проаналізовано переважно нові явища у функціонуванні складних сполучникових структур, пов'язані з розширенням кола сполучних засобів, інверсією предикативних частин, їхнім структурно-семантичним оновленням.

Сьогодні в українській газетній мові спостерігаємо переважання *складносурядних* речень із взаємозумовленими предикативними частинами, оскільки ними легше передати складну гаму людських емоцій та значеннєвих відтінків, створити ефективний інформаційно-комунікативний простір. Так, за останнє десятиріччя істотно активізувалося вживання складносурядних речень з єднальним сполучником *і* між предикативними частинами, причому тих із них, у яких до єднального значення долучаються відтінки інших значень – наслідкові, причинові, умовні, часові тощо.

Результативно-висновкові складносурядні речення виявляють особливу експресію в ролі заголовків газетних публікацій, пор.: *Тиждень під дверима – і ти у списку!* (Україна молода, 29.02.2008, с. 2); *Зліт, посадка – і кишеня повна!* (Україна молода, 03.10.2008, с. 6–7). Експресивне навантаження поданих реченнєвих ілюстрацій підсилює пунктуаційний знак тире та інтонаційна пауза, спричинена опущенням лексичних елементів не лише для спрощення речення, а й для реалізації *рекламної* функції заголовка, тобто його здатності привернути увагу реципієнта ємною, енергетично сильною актуалізацією змісту. Такі заголовки – нове явище в мові мас-медіа, породжене життям і вимогливішими смаками сучасної читацької аудиторії.

На противагу газетній мові радянського періоду, де в інформаційних текстах найактивніше функціонував протиставний сполучник *а* як засіб зв'язку між предикативними частинами, нині надають перевагу протиставним складносурядним реченням із сполучниками *але*, що найзагальніше передає протиставне значення, та *проте*, що засвідчує тенденцію до надання переваги органічнішому для української мови сполучникові, порівняно зі сполучником *однак*.

Останнім часом помітна тенденція до створення семантичної симетричності компонентів протиставлення структурною і лексико-семантичною однотипністю предикативних частин. Вона особливо виразна в газетних заголовках, де використовують антонімічні, асоціативно співвіднесені семантичні компоненти, нерідко підсилені повтореннями інших стрижневих лексем для відтворення суб'єктивно-оцінних інтенцій автора. Пор.: *Хтось знаходить, а хтось втрачає* (Голос України, 13.04.2006, с. 2); *Зірки підробляють на рекламі, а реклама на них заробляє* (Голос України, 12.04.2006, с. 16).

Приєднувальні складносурядні речення в мові української преси першого десятиріччя ХХІ ст. – дуже поширене явище, спричинене бажанням авторів не лише передати певний стан життєвих реалій, а й доповнити, поглибити повідомлення для досягнення запланованого комунікативного ефекту. Предикативні частини в такому складносурядному реченні поєднують здебільшого за допомогою приєднувальних

сполучників, найуживанішими з-поміж яких є *і (ї), та й, а ще, а також*, напр.: *Але цього разу немає іншої ради, й наступного буде те саме* (Україна молода, 24.03.2006, с. 21); *Нині в державі таких коштів немає, та й вони не з'являться найближчим часом* (День, 18.10.2007, с. 17). Такі речення марковані розмовністю, динамікою висновковості, а тому, подібно до градаційних складносурядних речень, переважають у вузьких інформаційних та аналітичних жанрах: дописах, оглядах, коментарях. Щоправда, приєднувальні складносурядні речення, предикативні частини яких розділені крапкою, використовують значно ширше, аніж ті, що розділені комою. Це зумовлено, на нашу думку, впливом розмовної стихії на публіцистичний виклад.

У функціонуванні *складнопідрядних* речень простежуємо специфічні для певних газетних різновидів риси, усталені впродовж тривалого часу, і нові, спричинені сучасними підходами до модернізації газетних форматів.

Виявляють тенденцію до дедалі ширшого вживання препозитивні підрядні з'ясувальні частини, оформлені різними сполучниками і сполучними словами. Таке нетипове для з'ясувальних складнопідрядних речень розташування підрядної частини надає викладові характеру невимушеного усного мовлення, напр.: *Як буде далі – покаже час...* (Вечірній Київ, 11.10.2007, с. 5); *Як вирішиться ситуація, побачимо наступної неділі* (Україна молода, 03.03.2009, с. А2 (8)).

Актуальним у вживанні з'ясувальних складнопідрядних речень є використання способів їхньої експресивної стилізації, зокрема стилістичної манери невимушеного розмовного мовлення. Цього досягають уведенням до підрядної чи головної (рідше) частин з'ясувального складнопідрядного речення фразеологічних одиниць, що демонструє іманентну рису українського синтаксису. Пор.: *Один із „оптимістів“ майже півгодини намагався втокмачити мені, що зсудомлене село не сьогодні-завтра **вдарить навприсідки гопака*** (Голос України, 12.04.2006, с. 12); *Давно відомо, що **силуваним конем далеко не заїдеш*** (Вінниччина, 26.03.2008, с. 1).

Новою є тенденція до помітного збільшення з'ясувальних складнопідрядних речень у ролі газетних заголовків, напр.: *Школярам розповіли, **як не вскочити в халепу в Інтернеті*** (Голос України, 04.09.2008, с. 6); *З'ясували, **скільки отримує мер Києва*** (Вінниччина, 06.03.2007, с. 2). Нерідко ці речення подають у складі прямої мови, актуалізуючи основну думку публікації, у цьому разі – інтерв'ю, напр.: *Олесь Янчук: „Хочу, **щоб українське кіно не було гостем на українських екранах**“* (Високий замок, 28.08.2008, с. 7).

Означальні (атрибутивні) складнопідрядні речення в українській газетній мові початку ХХІ ст. функціонують значно активніше, ніж інші прислівні складнопідрядні речення, причому переважають ті, у яких підрядна частина пояснює опорний іменник у головній частині і приєднується до нього сполучним словом *який (яка, яке, які)*. Спостережено, що цими реченнями дуже часто розпочинають виклад в інформаційних міні-жанрах – дописах, інформативних повідомленнях, хроніках, анонсах.

Сучасною є тенденція до активізації означальних складнопідрядних речень у ролі газетних заголовків. Головна частина цих заголовкових речень вирізняється структурною неповнотою, містить лише опорний іменник, який потребує

обов'язкового пояснення, конкретизації в підрядній частині, що типово для заголовків, напр.: *Шанс, яким треба ефективно скористатись* (Урядовий кур'єр, 26.03.2008, с. 6); *Книга, яка вчить жити по правді* (Голос України, 12.02.2008, с. 9); *Покоління, яке виросло на базарі* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с. 1). Такі заголовки легко орієнтують читача, виконують у сучасній українській газетній мові номінативну функцію, актуалізуючи задля цього ключове слово тексту.

На противагу тенденції до переважання прислівних складнопідрядних речень, зафіксованій у газетній мові ХХ ст., нині в українській пресі констатуємо помітне домінування складнопідрядних речень з детермінантними підрядними частинами. Це, на нашу думку, спричинене особливою здатністю їхньої різноманітної будови передавати логічну чіткість виражених думок, диференціювати їх, систематизувати, упорядковувати. Детермінантні складнопідрядні речення по-різному актуалізуються в мові сучасних українських газет: ширше вживані складнопідрядні причинові, допустові, часові та умовні речення.

Використання складних речень із різними актуалізаторами причинової семантики неоднакове. Найуживанішими є причинові сполучники *оскільки, адже, бо*. Помітне зростання активності сполучника *позаяк*, який надає реченню стилістичного відтінку книжності, пафосності і вживається насамперед для реалізації значення логічного обґрунтування в інтерв'ю, полемічних та передових статтях, репортажах, а також двох нових складених сполучників – *з огляду на те що* і *зважаючи на те що*, які виражають причинові семантико-синтаксичні відношення як причину-підставу, обґрунтування.

У ролі засобу зв'язку частин складнопідрядного допустового речення дедалі ширше використовують новий складений допустовий сполучник *попри те що* – аналог сполучника *незважаючи на те що*.

Типовими для мови української преси початку ХХІ ст. є складнопідрядні допустові речення із фразеологізованими підрядними частинами на зразок *хай там як, хай там що кажуть, хоч там як, хоч би там як* зі значенням „за всіх умов і обставин, незважаючи ні на що“ та рідше вживаною фразеологізованою підрядною частиною *як не крути* зі значенням „що не роби, як не хитруй, нічого не вдієш“. Пор.: *Хай там як, саме збірні України вирушать у червні до Латвії для участі у фінальній частині чемпіонату Європи* (Україна молода, 20.01.2009, с. А2 (8)); *Хай там що кажуть, українське книговидання поліпшується і розвивається* (Україна молода, 26.06.2008, с. 13); *Хоч би там як, але кіровоградці завдяки вікопомному рішенню № 405 одночасно позбулися зеленої Лісопаркової зони, міського саду (пам'ятка архітектури, до речі), частини набережної...* (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с. 4); *Як не крути, а надійнішого способу збереження грошей, аніж відкриття депозитного рахунку, немає* (Високий замок, 15.01.2009, с. 5). Такі національно колоритні конструкції переважають у спортивних оглядах та інформативних повідомленнях, дописах і репортажах, надаючи викладові живорозмовних інтонацій, посиленої експресивної дії, спрямованої на реалізацію висловленого, ствердження його вагомості, усупереч обставинам.

Складнопідрядні речення з часовими відношеннями між предикативними частинами також вирізняються певними особливостями. Зокрема, для акцентування

на початковій часовій межі дії головного речення чи проміжкові часу, упродовж якого триває дія або стан у головній частині, журналісти дедалі ширше залучають типові українські сполучні засоби, зокрема аналітичний часовий сполучник *відтоді як*, що конкурує з активно вживаним досі сполучником з *того часу як* і поступово витісняє з української газетної мови часовий сполучник з *тих пір як*, що має кальковану природу (пор. *с тех пор как*). Зосередження на початковому моменті дії в головній частині чи певних часових проміжках особливо важливе для репортажів та інтерв'ю, які потребують документальної точності у відтворенні дійсності. Саме в цих жанрах згаданий значеннєвий тип складнопідрядних часових речень найактивніший і виконує переважно *дейктичну* функцію.

У мові української преси значно активізувалися складнопідрядні речення з часовими сполучниками *як тільки*, *тільки-но*, *тільки-но... як*, *як тільки-но*, що є стилістичними маркерами швидкого настання дії або стану в головній частині, а створена в такий спосіб темпоральна ситуація виконує не лише *дейктичну*, а й *експресивну* стилістичну функцію. Напр.: **Як тільки** американці дізналися про наш намір створити музей Шолом-Алейхема, вони організували благодійний фонд (Культура і життя, 22.10.2008, с. 2); ...комунальники готові під'єднати до тепла житлові будинки, **тільки-но** виникне така потреба (Вечірній Київ, 11.10.2007, с. 4); **Як тільки-но** надходять сигнали про затримку виплат зарплатні бюджетникам, Кабмін разом із Генпрокуратурою з'ясовуватимуть кожний окремий факт (Високий замок, 15.01.2009, с. 6).

Помітні активні зміни в структурі тих складнопідрядних часових речень, у яких виразно протиставлений зміст підрядної частини головній. Ці зміни торкнулися передусім функціонування сполучників. Так, калькований з російської мови сполучник *у той час як* (пор. рос. *в то время как*) зникає з газетного простору, альтернативою йому слугують часові (часово-протиставні) аналітичні сполучники *тоді як*, *тимчасом як* (рідше), що засвідчує позитивну тенденцію до українізації газетної мови, надання рис національної самобутності її морфолого-синтаксичним засобам. Пор.: Ми намагаємося показати усю унікальність України, **тоді як** росіяни вирішили об'єднати у сімку свої найвизначніші історичні, природні та духовні пам'ятки (Україна молода, 27.06.2008, с. 19); **Ті перші** [хори] роблять монотонне враження, **тимчасом як** Український Хор своєю винятковою тембральністю і динамічною багатобарвністю якнайкраще передає все багатство і красу відтворених пісень (Культура і життя, 07.10.2008, с. 1).

У загальному корпусі складнопідрядних умовних речень найбільша частка належить реченням реальної умови. Їхній зміст нерідко узагальнює умову, як це буває в прислів'ях, приказках та афоризмах. Цією особливістю активно послуговуються сучасні журналісти, використовуючи складнопідрядні умовні речення узагальненої семантики в газетному просторі для увиразнення оцінної характеристики певного суб'єкта. Передуючи основній інформації, таке узагальнення спрощує виклад, навіює позитивні асоціації, викликає посмішку, спонукає до „розшифрування“ узагальненої „загадки“, напр.: Зрозуміло, **якщо** горицком назвався, то лізь у піч. Я мусив виправдовувати запис у дипломі „артист театру і кіно“ при Спілці письменників (Культура і життя, 15.11.2006, с. 1).

Складнопідрядні цільові речення активно вживають у ролі газетних заголовків, де вони влучно актуалізують різнопланові граматичні функції категорії мети. Здебільшого журналісти обмежуються в заголовку лише однією підрядною частиною, висуваючи на передній план цільову настанову, цільовий мотив публікації: *Щоб уникнути п'ятого вето* (Голос України, 24.01.2008, с. 3); *Щоб активізувати співробітництво* (Урядовий кур'єр, 12.02.2008, с. 4); *Щоб колеса котились, співаючи* (Голос України, 12.02.2008, с. 8). Такі заголовки структурно необтяжливі й переважно стилістично нейтральні, що уможлиблює вживання їх в інформаційних газетних жанрах.

Специфічним різновидом у мові української преси початку ХХІ ст. постають складнопідрядні речення відповідності, засобом поєднання предикативних частин у яких є сполучник *що... то*, який набуває дедалі ширшого вжитку. Менш органічний для української мови порівняно з російською сполучник відповідності *чим... тим* використовують рідше. Пор.: *Що довше метро будують, то дорожче воно коштує* (Голос України, 06.04.2006, с. 12); *...що менший магазин, то менше нові ініціативи влади його стосуються* (Голос України, 08.04.2006, с. 5); *Чим менше буде поруч „ненаситних утроб“, тим легше буде нагодувати людей* (Україна молода, 20.01.2009, с. 4). Помітна тенденція до поступового втягнення згаданих речень у заголовкові комплекси: *Що більше рахують, то більше заяв* (Голос України, 20.04.2006, с. 2).

У четвертому розділі „Функціональний діапазон парцельованих та приєднувальних конструкцій у мові української преси початку ХХІ ст.“ здійснено функціонально-стилістичний аналіз явищ парцеляції та приєднування як на рівні членів речення, так і на рівні його предикативних частин.

Досить поширеним явищем в українській газетній мові початку ХХІ ст. є парцеляція однорідних присудків, напр.: *...у лавах динамівців після тривалої перерви, пов'язаної з тяжкою травмою, з'явився воротар національної збірної Олександр Шовковський. Дієв упевнено, відстояв „на суху“* (Голос України, 14.04.2006, с. 6). Часто парцельовані повторювані присудки поширюють підрядною частиною, однорідними та відокремленими членами речення, що, безперечно, спрощує структуру основної частини, натомість розширює когнітивно-комунікативну базу парцелята. Напр.: *Володимир Базилевський любить таланти. Любить щиро, палко, вимогливо, кладучи руку на твори, що їх аналізує і, клянучись говорити лише правду і нічого, крім правди* (Літературна Україна, 02.01.2006, с. 6).

3-поміж другорядних членів речення найактивніше парцелюються обставини як компоненти, здатні актуалізувати часові, причинові, умовні, цільові та інші адвербіальні характеристики, напр.: *Україна святкує День Незалежності. Вп'ятнадцяте* (Молодь України, 24–30.08.2006, с. 1); *Ці роботи були зупинені. На рік* (Сільські вісті, 05.01.2007, с. 2). Виокремлені обставини є відносними кваліфікаторами дій, актуалізованими спонтанно, ситуативно, з особливою експресією.

Парцельовані означення в сучасних українських газетних контекстах реалізують здебільшого функцію уточнення, підсилення, конкретизації й

удокладнення змісту компонентів препозитивного речення. Напр.: *Сміх – це найкращий поцілунок людству. Найчудодійніший!* (Літературна Україна, 20.09.2007, с. 8); *...даю тему. Реальну. Свіжу* (Літературна Україна, 31.01.2008, с. 3).

Серед парцельованих додатків найуживанішими є ті, що являють собою низку поширених однорідних членів, виокремлених за змістом та інтонаційно, які слугують для особливого увиразнення певної деталі. Вони ніби продовжують думку, яка міститься в базовій частині, уточнюючи, а нерідко й розгортаючи її. Напр.: *Це – вистава-застереження. Від ейфорії та фанатизму, невважених і невмотивованих рішень...* (Молодь України, 28.06 – 05.07.2006, с. 23); *Я безнадійно закохалася в Норвегію. В тишу її пралісів і симфонію водоспадів, неповторну мальовничість фіордів і гомін гірських річок* (Молодь України, 11–15.10.2007, с. 18).

Стилістична маркованість парцельованих компонентів речення сприяє створенню іронічних ефектів. У сучасних українських газетних контекстах почастишало вираження іронії через парцелювання головних і другорядних членів простого речення, причому ця іронія відображає не тільки негативну, а й іронічно-грайливу характеристику позитивного плану, а досягають її переважно контрастним зіткненням думок. Пор.: *Бути чесними вже давно не модно. Не гламурно* (Українська газета, 11–17.10.2007, с. 2); *А потім „для відписок“ коригувати програму капітальних вкладень і спрямовувати кошти в „озеленення скверів“.* *Взимку* (Голос України, 08.11.2007, с. 3). Таким конструкціям властива висока комунікативна значущість, семантико-контекстуальне навантаження, вони створюють додаткові значеннєві відтінки. Тому-то їх широко використовують у ролі заголовків газетних статей як засіб інтригування, спонукання до прочитання публікації, напр.: *Посіви „озеленять“.* *Грошима* (Голос України, 05.04.2006, с. 1); *Передавайте за проїзд... Більше грошей* (Україна молода, 25.01.2008, с. 3).

В аналітичних та художньо-публіцистичних газетних жанрах, яким властиві елементи аналізу, полеміки, яскравої оцінки, експресії, визначальною є тенденція до ланцюгового розташування парцелятивів – обставин, означень, додатків, що увиразнює повідомлення, актуалізує кожен мовний відрізок.

Парцелювання складносурядних речень у мові української преси першого десятиріччя ХХІ ст. спричинене орієнтацією автора на прагматику, потребою посилити, актуалізувати інформаційну частину повідомлення, оптимізувати вплив на емоційну та інтелектуальну сфери адресата. Воно відбувається дещо рідше, ніж парцелювання складнопідрядних, що зумовлено, очевидно, відсутністю формальної залежності між структурними компонентами складносурядних речень, через що кожне відчленоване речення можна вважати самостійним.

Найактивніше парцелюють складносурядні речення з єднальними та протиставними семантико-синтаксичними відношеннями між їхніми частинами. Серед них, як і раніше, переважають складносурядні єднальні речення зі сполучником *і* та протиставні зі сполучником *але*, рідше – *а*. Помітно, що сурядний сполучник *і*, приєднуючи парцельовану сурядну частину, виконує також підсилювальну функцію, тобто уподібнюється до підсилювальної частки. Ця функція ще більше актуалізується, коли парцелятив виражає авторську оцінку того,

про що йдеться в базовій частині. Зазвичай такі складносурядні парцельовані речення містять постпозитивний займенник *це*, який, убираючи в себе зміст попередньої частини, разом зі сполучником *і* сприяє лексичному вираженню оцінки схвалення, несхвалення, подиву тощо. Напр.: *Їй не відмовляють, навпаки – заохочують. І це додає сил* (Сільські вісті, 05.01.2007, с. 4); *У житті має бути, як у пісні, а у пісні, як у житті. І це повинно стати альфою і омегою духовного і трудового життя кожного українця* (Культура і життя, 28.03.2007, с. 3).

Помітною є тенденція до розгортання змісту заголовка в сурядних парцельованих частинах, які бувають початками лідів, самих текстів або ендінгів публікацій. Напр. заголовок: *Під'їзди та подвір'я стануть чистішими* та лід: *Проте квартплата у Вінниці зростає* (Вінниччина, 26.03.2008, с. 1); заголовок: *Кажуть, фінанси співають романси* і початок тексту: *А вони просто спливають не за призначенням* (Сільські вісті, 11.10.2006, с. 3).

Парцелювання складнопідрядних речень в українській газетній мові початку ХХІ ст. продовжує попередні традиції і водночас набуває нових функціонально-стилістичних рис. Як і раніше, переважає парцелювання відрізків, що за своєю структурою і змістом відповідають підрядній причиновій та цільовій частинам. Найактивнішими сполучними засобами поєднання парцельованої підрядної частини з головною є сполучники *бо, адже, щоб*.

У прислівних складнопідрядних реченнях найчастіше зазнає парцеляції підрядна означальна частина, що актуалізує в головній іменник, напр.: *На обрання президента, безперечно, вкаже Путін. Який фактично залишиться при владі...* (Високий замок, 04.10.2007, с. 5). Такі парцельовані підрядні означальні частини реалізують передусім функцію розгорнення головної частини.

Більшої сили емоційного впливу на реципієнта журналісти досягають сьогодні повторенням одного з елементів базової частини в парцельованій підрядній частині, залежний статус якої стає помітнішим. У парцельованих складнопідрядних реченнях лексичне повторення є способом його поширення новими підрядними частинами і засобом експресивного виокремлення, що сприяє виконанню важливих синтаксичних і стилістичних функцій, передусім *комунікативно-прагматичної* та *емоційно-впливової*. Напр.: *Цей проект презентує успіхи країни в Європі і світі, представляє Україну як державу промислову, інтелектуальну, успішну, діючу, процвітаючу. Державу, яка готова до співпраці, спільних дій, перемог* (Культура і життя, 04.04.2007, с. 4). Повторення пом'якшує розрив між головною і підрядною частинами, сприяє плавному інтонаційному переходові від однієї до іншої.

Приєднування також досить поширене в мові української преси означеного періоду. На противагу газетній мові 60–70-х рр. ХХ ст., де найуживанішими були атрибутивні приєднувальні конструкції, нині помітне переважання обставинних приєднувальних речень, що, на нашу думку, спричинене їхньою здатністю окреслювати час, місце події, спосіб її перебігу, мету реалізації тощо. З-поміж засобів морфологічного вираження обставин, які оформилися в неповне речення, істотно переважають прийменниково-відмінкові форми та прислівники; інші засоби вираження – дієприслівники, дієприслівникові звороти, інфінітиви – використовують рідше, проте вони експресивніші, емоційно впливовіші,

оригінальніші, іноді ще й пафосніші. Пор.: *Свідзинський впритул наблизив нас до теми смерті. Але без надривної ноти* (Літературна Україна, 09.02.2006, с. 7); *Уряд Януковича в цьому разі залишається „виконувачем обов'язків“*. **Назавжди** (Експрес, 08–15.11.2007, с. 4); *Солдати ж не плачуть! Навіть гинучи...* (Голос України, 06.05.2006, с. 11); *Володимир Литвин на кілька тижнів поїхав до Криму. Подумати і відпочити* (Експрес, 08–15.11.2007, с. 4).

Атрибутивні приєднувальні конструкції, виражені прикметниками, дієприкметниковими зворотами, словами інших частин мови з означальною функцією, уживають рідше, ніж обставинні приєднувальні речення, проте їхнє функціонально-стилістичне навантаження також вагоме: вони виконують передусім роль конкретизатора, акцентують на важливості певної ознаки, її незвичності, специфіці. Атрибутивні приєднувальні речення досить часто бувають заголовками газетних публікацій, слугуючи засобом полемічного загострення проблеми, відтворення живорозмовних інтонацій, чим зацікавлюють, миттєво привертають увагу читача. Напр.: *Бандеру – в обіг. Грошовий* (Україна молода, 20.02.2008, с. 3); *Очікується інтервенція до Москви. Культурна...* (Голос України, 25.03.2006, с. 12). Активізація таких заголовків, на нашу думку, репрезентує нову сучасну тенденцію до особливого маніпулювання увагою реципієнта за допомогою прийому синтаксичної аплікації. Відокремлення власне-приєднувального речення атрибутивної семантики подібне до оказіонального, грайливого подання семантичної подвійності опорного слова базової частини. Унаслідок накладання значень компонентів аплікаційна структура набуває нового змісту. Таке творче мовне експериментування, гра спрямовані передусім на створення комічного ефекту, виконання *емоційно-експресивної* функції та функції *впливу*.

Дещо поступаються сьогодні перед обставинними та атрибутивними власне-приєднувальними конструкціями власне-приєднувальні речення об'єктної семантики. У їхньому функціонуванні спостережено тенденцію до використання єднальних, протиставних та градаційних сполучників, транспонованих у сферу приєднувальних. Окреслені в цих реченнях об'єкти здебільшого уточнюють об'єкти, названі в основному реченні, поглиблюють їхню семантику або містять абсолютно нову, додаткову інформацію. Пор.: *Відповідно до нововведень, Президент призначити Прем'єр-міністра уже не може – це право надане Верховній Раді. Однак не просто собі Верховній Раді, а парламентській коаліції* (Україна молода, 11.01.2006, с. 4).

В українській газетній мові початку ХХІ ст. помітне істотне переважання власне-приєднувальних речень, оформлених за допомогою приєднувальних сполучних засобів, над приєднувальними реченнями, оформленими без сполучників. Функцію приєднувальних сполучних засобів виконують переважно власне-приєднувальні сполучники, сполучники різних семантичних груп, транспоновані в приєднувальні, вставні слова та частки.

Останнім часом особливо активізувалася тенденція до збільшення кількості неповних приєднувальних конструкцій з повторюваними підметами чи присудками. Помітно зростає і їхня експресивна сила, що виявляється зазвичай у виконанні *інтеграційної* текстової функції. Пор.: *Від того, як він здасть їх суворому і*

непідкупному екзаменаторові – Президенту, і залежить, мабуть, його **доля** як генпрокурора. **Втім, не лише його доля** (Літературна Україна, 10.02.2005, с. 3); **Словом, з Польщі ми повернулися геть іншими. І ми, і батьки** (Літературна Україна, 12.01.2006, с. 6).

Повні приєднувальні речення вирізняються своєю структурно-семантичною різноманітністю та стилістичною багатоплановістю, проте найактивніше функціонують ті, що приєднуються до основного речення власне-приєднувальними сполучниками *та й, та ще, та ще й, а ще, а ще й, а також, причому*, які більшою чи меншою мірою увиразнюють стилістичне навантаження приєднувальних речень.

Для всіх структурних різновидів повних приєднувальних конструкцій, пов'язаних з основним реченням за допомогою вставних слів *принаймні, щоправда, до речі, власне, утім (втім)*, спільною є семантика додаткового повідомлення, на яку нашаровуються їхні додаткові значеннєві відтінки.

Новою є тенденція до ланцюгового розташування декількох повних приєднувальних речень, які різноаспектно доповнюють зміст основного речення чи попереднього приєднувального. Якщо приєднувальні речення в ланцюгах пов'язані однаковими сполучними засобами, то в такому разі спостерігаємо особливу динаміку, ритмічність оповіді, досягнуту вживанням сполучників-анафор, напр.: *...у сухому залишку маємо різне бачення не суті стратегії, а тактики її реалізації. І знову тактику диктують реалії. І немає ніякої військової таємниці* (Голос України, 21.03.2006, с. 3). Різносполучникове оформлення зв'язку між основним та приєднувальним реченнями в їхньому ланцюговому розташуванні є набагато уживанішим, ніж попереднє, і дає змогу увиразнити послідовність розвитку подій, акцентувати на розгортанні кількох важливих повідомлень як доведень, переконань, аргументації та акцентування уваги читача на раніше викладеному. Пор.: *Навряд чи якесь солідне підприємство звертатиме увагу на листівки про ненадійність банку, з яким вони працюють роки. Але репутацію підсувати таким чином можна... Втім, за допомогою добре спланованої акції можна пустити з торбами навіть успішний банк* (Високий замок, 02.10.2008, с. 8). Нерідко одне, переважно останнє, з приєднувальних речень може слугувати журналістським прийомом потенційного, тривалого привернення уваги читача до публікації, прямим натяком на продовження роздумів і спостережень за цією проблемою в наступних публікаціях. Напр.: *Таке от воно непросте життя у вінценосних осіб. Тим-то вони й намагаються урізноманітнити його різними забаганками й чудасіями. Та про це ми поговоримо наступного разу* (Молодь України, 04–10.01.2007, с. 17). Таким повним приєднувальним конструкціям властива градація, що передає наростання виразності, відтворює динаміку і послідовність думок.

У **висновках** узагальнено результати виконаного дослідження.

Мова української преси початку XXI ст. постає оновленим феноменом у контексті національної культури, відбиваючи її соціально-творчий стан, детермінований демократичними суспільними змінами: посиленням інформативності викладу, активізацією особистісної тенденції, утвердженням принципу діалогічності, актуалізацією нових змістів і нових оцінок унаслідок гри з цитатним фондом тощо. Сучасні газетні тексти послуговуються досить гнучким

арсеналом різнорівневих мовних засобів, спрямованих на реалізацію двох основних функцій – функції повідомлення та функції впливу. Стилістично потужним і самобутнім постає синтаксис мови преси.

Зміни й тенденції, що актуалізувалися в синтаксисі сучасної української газетної мови під впливом соціальних, комунікативно-прагматичних і власне-мовних чинників, посприяли активізації стилістично нейтральних синтаксичних засобів, посиленню експресії синтаксичних одиниць, залученню до широкого вжитку конструкцій розмовного синтаксису.

Функціонування простих речень у мові української преси початку ХХІ ст. детерміноване симбіозом попередніх і нових тенденцій, виявлених у межах простого двоскладного й односкладного та простого ускладненого речень, а також речень, різних за модальністю та експресією.

Стилістичне навантаження двоскладних речень зумовлене передусім функціональними виявами головних і другорядних членів. Істотно змінилася їхня семантика: замість номінацій радянських часів активно вживають нові назви часів демократизації передусім на позначення осіб та груп осіб (частіше) сучасного політикуму, зокрема: *депутат, урядовець, парламентар, активіст, посадовець, опозиціонер, соратник, лідер, фракція, парламент* і под.

Стилістично марковану, оновлену на тлі традиційних уживань предикативність у газетному контексті переважно репрезентують:

- субстантивовані, метонімічні та okazіональні способи вираження підмета;
- вигуково-дієслівні форми, форми, ускладнені частками, у ролі простого дієслівного присудка та метафоричні чи метонімічні підметово-присудкові поєднання;
- фразеологізми модальної семантики як допоміжні компоненти дієслівного складеного присудка;
- деякі форми зв'язкового компонента іменного складеного підмета (форма теперішнього часу *є* в поєднанні з часткою *і* для посилення категоричності, нульова форма дієслівної власне-зв'язки *бути* в поєднанні з часткою *це* для вираження кваліфікацій та оцінок).

У функціонуванні *другорядних членів речення* простежено видозміну семантики їхніх стрижневих компонентів: зникнення стандартних, усталено-затертих елементів радянської епохи і поширення українських лексем часів демократизації. Їхнє функціональне призначення зумовлене синтаксичною специфікою конкретного члена речення – актуалізувати атрибутивні, об'єктні чи адвербіальні ознаки суспільної реальності. Деякими способами вираження другорядних членів речення (фразеологізацією, цитацією, ненормативним словотворенням тощо) реалізують додаткові стилістичні функції: акцентуаційну, експресивізації газетного контексту, впливу на читача.

Різне функціональне навантаження в мові сучасних українських газет виявляють *односкладні речення*. Досить виразною є тенденція до дедалі активнішого використання в ролі головного члена односкладного речення предикативних форм на *-но, -то*, що за своїм функціональним призначенням є найбільш оптимальним засобом відтворення результативності життєвих реальностей. Ширшого вжитку,

порівняно з попередніми роками, набувають предикативні форми на *-но*, *-то* як компоненти газетних заголовків. Уживання таких незмінних форм становить національну специфіку української мови, сприяє відродженню та увиразненню живомовних процесів.

Якісно змінилося семантичне наповнення головного члена неозначено-особових речень: на зміну словосполученням, які здебільшого відображали специфіку трактування культури праці в соціалістичному суспільстві, прийшли дієслівні словосполучення, що репрезентують сучасні суспільні та економічні явища. Помітно модифікувався комунікативно-інтенційний зміст інфінітивних речень у функції газетних заголовків: директивні закличні інтонації радянських часів замінено на модальні відтінки побажань, порад, некатегоричне спонукання до дії.

Новою є тенденція до компактного, ланцюгового розташування односкладних речень одного типу, кожне з яких розширює інформаційне тло, поглиблює модальні та емоційно-експресивні відтінки висловленого, відтворює масштабність подій, розгортає їхню динаміку.

Неповні та *еліптичні* речення як засоби економної експлікації в мові українських газет початку XXI ст. здебільшого стилістично марковані і виконують емоційно-виокремлювальну, лаконізаційну та констатаційну роль. У їхньому функціонуванні зазнали оновлення дві тенденції: 1) до збільшення кількості (до двох-трьох і більше) пропущених членів у структурі неповних речень, що активізувалася в газетних міні-жанрах – дописах, інформативних повідомленнях, політичних коментарях, спортивних оглядах для економного оформлення думки й оперативного сприйняття її читачем; 2) до ланцюгового розташування неповних речень з одним чи кількома пропущеними членами, простеженого здебільшого в дописах та репортажах; це дає змогу журналістам швидко, словесно не обтяжливо розширювати інформаційний простір. Новою є тенденція до врізноманітнення заголовків складними синтаксичними побудовами із неповними реченнями в їхній структурі.

Дедалі ширшого вжитку й стилістичної ваги у мові української преси означеного періоду набувають *вставні* та *вставлені одиниці*. Вставні слова забезпечують реалізацію кількох комунікативно-прагматичних функцій: адресно-маркованої, функції текстової зв'язності, акцентно-стверджувальної, акцентно-гіпотетичної, фатичної, функції експресивізації мовлення та оцінної. Активізація вставлених конструкцій тут значною мірою інноваційна. Це виявляється насамперед у розширенні їхнього семантичного та стильового навантаження – доповнювати, уточнювати думку, конкретизувати кількісні характеристики, виконувати інформаційно-довідкову функцію.

У використанні вставних і вставлених одиниць спостережено кілька нових тенденцій: 1) до врізноманітнення вставних конструкцій унаслідок видозміни їхнього граматичного оформлення, зокрема уникнення сполучника *як*, заміна його прислівниками, імплікація суб'єкта, якому належить вислів, реалізація структурної неповноти речення опущенням головних компонентів тощо; 2) до переважного вживання розмовних українських вставних слів, словосполучень і речень, які дедалі

впевненіше витісняють з ужитку поширені донедавна, здебільшого кальковані з російської мови вставні одиниці, що засвідчує прагнення української газетної мови до самобутності; 3) до збільшення кількості вставлених одиниць у межах одного речення – до двох-трьох і більше, що часто призводить до семантичного конкурування вставлених конструкцій з основним змістом речення.

Досить активними в мові української преси початку XXI ст. є речення *питальної* та *спонукальної* модальності. Поєднання „питання – відповіді“, уведені до газетного контексту з розмовного синтаксису ще на початку XX ст., нині зазнають деякого структурного ускладнення: частішає нанизування питань у межах згаданої конструкції. Новим є дистантне чи суміжне нагромадження речень спонукальної модальності в межах однієї публікації, що експресивізує мову, надає їй вагомих семантико-стилістичних відтінків.

Помітна тенденція до збільшення кількості різнотипних за модальністю та експресією речень у ролі газетних заголовків. Активізувалося використання метафоричних та метонімічних питальних заголовків на тлі обмеженого функціонування в радянські часи. Найвищої стилістичної конотації в згаданих заголовках досягають за допомогою каламбурів, метонімічних перенесень, іронічних переосмислень прислів'їв та приказок.

Найактивнішим композиційним прийомом, застосовним до різнотипних за модальністю та експресією речень, є „перегукування“ заголовка питального, спонукального чи окличного типу з ендінгом, що надає контекстам ефекту композиційно-стилістичної завершеності.

Типовими засобами стилістичного увиразнення контексту, відсвіження його змісту в мові української преси досліджуваного періоду слугують *складні* сполучникові речення.

Оновлена стилістична конотативність складносурядних речень спричинена їхнім призначенням – увиразнювати описові характеристики життєвих реалій. Найбільшого функціонально-стилістичного оновлення зазнали градаційні та приєднувальні складносурядні речення через власну комунікативно-стилістичну природу слугувати ємним засобом вичерпності інформації в дописі, огляді та коментарі.

Функціональні зміни простежено також у використанні сполучників складносурядних речень, зумовлені намаганням журналістів повернути до активного вжитку національно-самобутні сполучники, поповнити арсенал сполучникових засобів газетно-публіцистичного стилю художньо-розмовними функціональними заміниками, які конкурують із раніше вживаними сполучниками.

У функціонуванні складнопідрядних речень новими є такі тенденції: 1) до розширення набору сполучних засобів за рахунок аналітичних одиниць: вони потрапляють переважно з художнього чи розмовного стилів; 2) до змін у структурі складнопідрядних речень, які торкаються передусім функціонування сполучників: ускладнення їхньої структури препозитивними протиставними сполучниками для увиразнення протиставлення між предикативними частинами, активізація похідних українських сполучників та сполучних слів і дедалі помітніша пасивізація калькованих сполучників; 3) до надання газетній мові розмовного стилістичного

колориту за допомогою похідних сполучних засобів із стилістичним відтінком розмовності та врізноманітнення лексичного компонентного складу головної і підрядної частин, якого досягають, використовуючи метонімічні чи метафоричні вислови, розмовні лексеми, фразеологізми; 4) до переважного препозитивного розташування підрядних частин, що актуалізує, висуває на передній план вагомість умовних, часових, допустових та ін. відношень; 5) до збільшення кількості складнопідрядних речень у функції заголовкових комплексів, де вони виконують не лише функцію актуалізації змісту, а й експресивно-стилістичну функцію впливу на емоційну та інтелектуальну сфери читача.

Реєстр стилістичних функцій, що їх виконують складнопідрядні речення у газетному контексті, досить великий: він охоплює констатаційну, оцінну, експресивну, довідкову, номінативну, дейктичну, узагальнювальну та ін.

В українських газетних текстах початку ХХІ ст. найширше представлені такі синтаксичні інновації, як парцеляція та приєднування, що є відхиленням від загальноприйнятих закономірностей організації речення і тексту.

Парцеляції зазнають нині компоненти простого речення і предикативні частини складного речення. Парцельовані головні та другорядні члени речення здебільшого удокладнюють, поглиблюють, конкретизують виражений зміст, водночас експресивізуючи, увиразнюючи контекст, надаючи йому стилістичних ознак нестандартності, невимушеності і навіть іронії.

На тлі традиційних синтаксичних побудов контрастно-виразним стилістичним засобом постають парцельовані складнопідрядні речення. Найтиповішими є причинові, цільові, умовні та допустові підрядні парцеляти. Експресивно-видільну функцію, яку вони виконують у газетному контексті, посилюють використанням факультативних засобів увиразнення: фразеологізмів, розмовних лексем, приєднувальних структур та ін.

Синтаксичний процес *приєднування* в мові українських газет означеного періоду реалізують власне-приєднувальні конструкції, неповні приєднувальні речення та повні приєднувальні структури. Функціонально-стилістичне навантаження усіх видів приєднувальних конструкцій ідентичне – доповнення змісту додатковою, здебільшого новою інформацією та емоційне підсилення її значущості.

Простежено тенденцію до розширення обсягів згаданих конструкцій за рахунок ускладнень однорідними членами, вставними одиницями, відокремленими членами, що уможливорює поглиблення певних характеристик зображуваного об'єкта, формує оцінне ставлення до реалії, схиляє читача до вибору тієї чи тієї публікації.

Виразною є сучасна тенденція до градаційного розташування різнопланових приєднувальних конструкцій, що розширює загальне тло відтворюваних подій, додає контекстам образності та експресивності.

Результати дослідження дають підстави вважати, що соціальна і мовна динаміка, прагматичні інтенції авторів спричинили істотне оновлення структури, семантики та стилістики синтаксичних одиниць, употужнили ідею про функціонально-стилістичну самобутність синтаксичної організації української газетної мови початку ХХІ ст.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / І.Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
2. Завальнюк І. Стилiстичні вияви словотворчих засобів у мові українських мас-медіа початку ХХІ століття / Інна Завальнюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика“ : зб. наук. праць / [гол. ред. В.П. Олексенко]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. III. – С. 274–278.
3. Завальнюк І. Кореляція способів вираження значеннєвих варіантів у синтаксисі сучасної української публіцистики / Інна Завальнюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія „Філологія“ : зб. наук. праць / [відп. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ „Ландо ЛТД“, 2007. – Вип. 9. – С. 22–26.
4. Завальнюк І. Інверсійний порядок слів як засіб експресивізації газетного тексту / Інна Завальнюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика“ : зб. наук. праць / [гол. ред. В.П. Олексенко]. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – Вип. V. – С. 279–283.
5. Завальнюк І. Структурно-семантичні типи і функціональні вияви підмета в мові сучасної української преси / Інна Завальнюк // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія „Слов’янська філологія“ : зб. наук. праць / [наук. ред. Б.І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 382–384. – С. 195–201.
6. Завальнюк І. Стилiстичне навантаження означено-, неозначено- та узагальнено-особових речень у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія „Філологія“ : зб. наук. праць : у 2-х т. / [наук. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ТД Едельвейс, 2008. – Вип. 10. – Т. 2. – С. 205–211.
7. Завальнюк І.Я. Речення питальної модальності в сучасній українській пресі / І.Я. Завальнюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / [відп. ред. М.Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. 4. – С. 36–46.
8. Завальнюк І. Нові явища у функціонуванні вставлених конструкцій у мові української преси початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / [відп. ред. Г.І. Мартинова]. – Черкаси : Вид-во „Відлуння-Плюс“, 2008. – Вип. 7. – С. 228–247.
9. Завальнюк І. Речення спонукальної модальності в сучасному українському газетному тексті / Інна Завальнюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика“ : зб. наук. праць / [гол. ред. В.П. Олексенко]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VII. – С. 218–225.
10. Завальнюк І. Особливості парцеляції складнопідрядних речень у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія „Слов’янська філологія“ : зб. наук. праць / [наук. ред. Б.І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 428–429. – С. 291–297.

11. Завальнюк І. Парцельовані складносурядні речення в сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика“ : зб. наук. праць / [гол. ред. В.П. Олексенко]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VIII. – С. 351–356.

12. Завальнюк І. Структура та стилістичні параметри вживання складнопriєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [наук. ред. А.П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 17. – С. 198–206.

13. Завальнюк І. Функціональні вияви неповних речень в українському газетному мовленні початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія „Філологічні науки (мовознавство)“ : зб. наук. праць / [відп. ред. В.М. Ожоган]. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2008. – Вип. 80. – С. 42–54.

14. Завальнюк І.Я. Функціонально-стилістичне навантаження власне-приєднувальних конструкцій у мовленні української преси початку ХХІ ст. / І.Я. Завальнюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. праць / [відп. ред. Л.І. Мацько]. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 2. – С. 81–89.

15. Завальнюк І. Функціонально-стилістичні особливості вживання окличних речень у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / [відп. ред. Г.І. Мартинова]. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2009. – Вип. 8. – С. 306–326.

16. Завальнюк І. Комунікативно-прагматичні функції та стилістичні вияви вставних одиниць у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 15–32.

17. Завальнюк І. Функціональна репрезентація еліптичних речень у мовленні української преси початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія „Філологія“ : зб. наук. праць / [наук. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. – Вип. 11. – С. 108–116.

18. Завальнюк І.Я. Комунікативно-прагматичні та стилістичні функції парцельованих членів простого речення в українському газетному мовленні початку ХХІ ст. / І.Я. Завальнюк // Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць / [відп. ред. О.І. Бондар]. – Одеса : Астропринт, 2009. – Вип. 18. – С. 10–21.

19. Завальнюк І.Я. Неповні приєднувальні конструкції в мовленні української преси початку ХХІ ст. / І.Я. Завальнюк // Лінгвістика : зб. наук. праць / [гол. ред. В.Д. Ужченко]. – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка“, 2009. – № 1 (16). – С. 198–206.

20. Завальнюк І.Я. Оновлена стилістична конотативність складносурядних речень в українському газетному мовленні початку ХХІ ст. / І.Я. Завальнюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені

М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / [відп. ред. М.Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 200–206.

21. Завальнюк І.Я. Нові семантико-стилістичні вияви другорядних членів речення в мові української преси початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Наукові записки Острозької академії. Серія „Філологічна“ : зб. наук. праць / [гол. ред. І.Д. Пасічник]. – Острог : Вид-во Національного ун-ту „Острозька академія“, 2009. – Вип. 12. – С. 150–163.

22. Завальнюк І. Нові функціональні вияви прислівних складнопідрядних речень у мові української преси початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (Мовознавство) : зб. наук. праць / [голова ред. ради В.В. Грещук]. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний ун-т імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. ХХІ–ХХІІ. – С. 102–105.

23. Завальнюк І. Основні тенденції стилістичного використання синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія „Слов’янська філологія“ : зб. наук. праць / [наук. ред. Б.І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький національний ун-т, 2009. – Вип. 475–477. – С. 543–551.

24. Завальнюк І.Я. Нові семантико-стилістичні вияви складнопідрядних речень в українських газетних текстах початку ХХІ ст. / І.Я. Завальнюк // Мовознавство. – 2009. – № 6. – С. 42–50.

25. Завальнюк І. Нові функціонально-стилістичні особливості вживання безособових та номінативних речень у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Рідний край : наук., публіцист., художньо-літ. альманах : Розділ „Мовознавство“ / [гол. ред. В.О. Пащенко]. – Полтава : АСМІ, 2008. – № 1 (18). – С. 36–43.

26. Завальнюк І.Я. Динаміка одиниць словотвірного рівня в мові сучасної преси / І.Я. Завальнюк // Філологічні студії : зб. наук. статей. – Вінниця : Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2006. – Вип. 4. – С. 133–135.

27. Завальнюк І. Функціонально-стилістичні вияви іменного складеного присудка в мові української періодики початку ХХІ ст. / Інна Завальнюк // Лінгвостилістика : об’єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / [відп. ред. академік НАН України В.Г. Скляренко]. – К., 2007. – С. 334–341.

28. Завальнюк І. Семантико-стилістична специфіка вживання складеного дієслівного присудка в мові сучасної української преси / Інна Завальнюк // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць / [відп. ред. Г.Л. Токань]. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 2. – С. 55–66.

29. Завальнюк І. Стилістично нейтральна й маркована присудковість у мові сучасних українських мас-медіа / Інна Завальнюк // Текст як об’єкт лінгвістичного дослідження і засіб навчання мови : зб. наук. доповідей : у 2 т. / [гол. ред. В.О. Пащенко]. – Полтава : Освіта, 2007. – Т. 1. – С. 88–92.

30. Завальнюк І.Я. Експресивний вияв синтаксичних одиниць у мові сучасних українських газет / І.Я. Завальнюк // Філологічні студії : зб. наук. статей. – Вінниця : Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2007. – Вип. 5. – С. 108–110.

31. Завальнюк І.Я. Вставлені конструкції як одиниці інфраструктури речень публіцистичного стилю / І.Я. Завальнюк // Філологічні студії : зб. наук. статей. – Вінниця : Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2008. – Вип. 6. – С. 74–76.

32. Завальнюк І.Я. Функціонально-стилістичні вияви інфінітивних речень у мовленні української преси початку ХХІ ст. / І.Я. Завальнюк // Філологічні студії : зб. наук. статей. – Вінниця : Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. – Вип. 7. – С. 119–121.

АНОТАЦІЯ

Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагмастилістичні функції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут української мови НАН України, Київ, 2010.

Роботу присвячено комплексному функціонально-семантичному та прагмастилістичному аналізу синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст.

Уперше в українському мовознавстві проаналізовано структуру, семантику, стилістику та прагматику синтаксичних одиниць, уживаних у мові українських газет першого десятиріччя ХХІ ст. Спостережено нові функціональні зміни в їхньому використанні, спричинені змінами в українських засобах масової інформації під впливом соціальної динаміки, інтенціями авторів публікацій та жанровою диференціацією газетного матеріалу.

Розмежовано загальноживані та закріплені за певними жанрами синтаксичні конструкції, умотивовано специфіку такої диференціації.

Визначено нові тенденції у функціонально-стилістичному використанні простих двоскладних і односкладних речень, простих ускладнених речень та речень, різнотипних за модальністю й експресією порівняно з уживанням їх у попередні періоди, простежено їхнє прагмастилістичне навантаження в різножанрових газетних текстах.

Виокремлено нові явища у вживанні складних сполучникових структур, пов'язані з активізацією та розширенням кола сполучних засобів, інверсією предикативних частин та їхнім структурно-семантичним оновленням.

Окреслено функціональні параметри парцельованих і приєднувальних структур у сучасному українському газетному тексті. Установлено їхню нову репрезентацію, визначено основні засоби зв'язку парцелята і приєднувального речення з попереднім, способи морфологічного вираження їхніх компонентів, стилістичні функції та прагмакомунікативні потенції парцельованих і приєднувальних конструкцій.

Ключові слова: синтаксичні одиниці, комунікативно-прагматична парадигма, актуалізовані мовні явища, нові тенденції, прагмастилістичні функції,

функціональні вияви синтаксичних конструкцій, парцельовані структури, приєднувальні конструкції, сполучні засоби, мова української преси початку ХХІ ст.

АННОТАЦИЯ

Завальнюк И.Я. Синтаксические единицы в языке украинской прессы начала ХХІ в.: структура и прагмастилистические функции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт украинского языка НАН Украины, Киев, 2010.

В работе комплексно проанализированы функционально-семантические и прагмастилистические особенности синтаксических единиц языка украинской прессы начала ХХІ в.

Впервые в украинском языкознании изучена структура, семантика, стилистика и прагматика синтаксических единиц, используемых в языке украинских газет первого десятилетия ХХІ в. Сделан вывод о том, что на стилистические ресурсы синтаксиса языка украинских газет существенно повлияли их функциональные изменения в послеперестроечный период. Это прежде всего усиление информационного начала, существенная активизация личностной тенденции, расширение диалогических черт, порождение новых значений при помощи приемов цитирования. Под влиянием этих изменений, а также динамики языковых норм, субъективных интенций журналистов, жанровой дифференциации газетной продукции происходят изменения в использовании синтаксических конструкций на страницах современных украинских газет.

В работе предложена новая классификация газетных жанров, обусловленная влиянием их динамики и обновления дифференциальных признаков, которыми являются авторская интенция, композиционный формат и размещение на газетной полосе, образ автора, наличие модальности, оценочность, экспрессивность. На фоне жанровой дифференциации разграничены общеупотребляемые синтаксические единицы и единицы, закрепленные за определенными жанрами. Мотивирована специфика этой специализации.

Определены новые тенденции, касающиеся употребления всех типов синтаксических построений: 1) к обобщенности синтаксических единиц; 2) к усилению их экспрессивности и оценочности. Первая тенденция повышает семантическую емкость синтаксических структур, расширяя их гибкость, делая эти структуры максимально удобными для использования в языке газет, другая – стимулирует процесс актуализации.

Установлены новые тенденции функционально-стилистического использования простых дву- и односоставных предложений, простых осложненных предложений и предложений, различных по своей модальности и экспрессии в сравнении с тенденциями их функционирования в советский период. Особое внимание обращено на прагмастилистические функции этих единиц в газетных публикациях разных жанров.

Сложные предложения (сложносочиненные и сложноподчиненные) в диссертации представлены как средства стилистического обновления современного

украинского газетного контекста. Охарактеризованы преимущественно новые явления в их использовании, связанные с активизацией и расширением сферы употребления союзов и союзных слов, инверсией предикативных частей, их структурно-семантическими видоизменениями. Функциональные изменения в сфере союзов мотивированы в основном намерениями журналистов вернуть к активному использованию союзы, имманентные украинскому языку, пополнить арсенал средств связи в сложном предложении художественно-разговорными функциональными заменителями, конкурирующими из ранее употребляемыми союзами. Определены основные прагматилистические функции сложных предложений в языке украинских газет начала XXI в.

В работе широко представлены синтаксические инновации, являющиеся отклонениями от общепринятых закономерностей организации предложения и текста, – парцелляция и присоединение. Проанализированы особенности функционирования парцеллированных и присоединительных единиц, основные средства связи парцеллята или присоединительного предложения с базовым предложением, способы их морфологического выражения. Определены лингвистические и экстралингвистические факторы, влияющие на выбор содержания и структуры парцеллированных и присоединительных конструкций.

Ключевые слова: синтаксические единицы, коммуникативно-прагматическая парадигма, актуализированные языковые явления, новые тенденции, прагматилистические функции, функциональные проявления синтаксических конструкций, парцеллированные структуры, присоединительные конструкции, средства союзной связи, язык украинской прессы начала XXI в.

SUMMARY

Zavalniuk I.Y. Syntactical Units in the Language of the Ukrainian Press of the Beginning of the XXI c.: Structure and Pragmastylistic Functions. – Manuscript.

Dissertation for the Doctor degree in Philology, speciality 10.02.01 – the Ukrainian language. – Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2010.

This Thesis deals with composite functional, semantic and pragmastylistic analysis of syntactical units in the language of the Ukrainian press of the beginning of XXI c.

The structure, semantics, stylistics and pragmatism of syntactical units which are used in the language of Ukrainian newspapers of the first decade of the XXI c. are analyzed for the first time in the Ukrainian linguistics. New functional changes in their use, which are caused by changes in Mass Media under the influence of social dynamics, intentions of the authors of publications and genre differentiation of newspaper material are studied.

There were differentiated commonly used syntactical constructions, fastened to certain genres, explained specific features of such differentiation.

New tendencies in functional and stylistic use of simple double-composed and one-composed sentences, simple extended sentences and sentences of various types of modality and expressiveness in comparison with their use in previous periods were defined, their pragmatic loading in newspaper texts of various genres is observed.

New phenomena in the use of complex conjunctive structures, which are connected with activation and extension of number of conjoining means, inversion of predicative parts and their structurally-semantic renewal are distinguished.

Functional parameters of part-related units and joining structures in the modern Ukrainian newspaper text are described. Their new representation is determined, principal means of connection of part-related units and a joining sentence with a previous one, means of morphological expression of their components, stylistic functions and pragmocommunicative potential of part-related units and joining constructions are defined.

Key words: syntactic units, communicatively-pragmatic paradigm, actualized linguistic phenomena, new tendencies, pragmastylistic functions, functional expressions of syntactical constructions, part-related units, joining constructions, conjoining means, language of Ukrainian press of the beginning of XXI c.